

Emonsko podeželje   Emona's countryside

Jana Horvat, Milan Sagadin

Izvleček: Predstavljamo rekonstrukcijo meja emonskega agra in potek glavnih prometnih poti. Poselitvena slika je nepopolna, saj temelji predvsem na rezultatih prostorsko zelo omejenih zaščitnih raziskovanj. Na začetku rimske dobe, konec 1. st. pr. Kr. in na začetku 1. st. po Kr., je kratek čas obstajala utrjena naselbina v Kranju, z večinoma iz Italije priseljenim prebivalstvom. Sočasno so bile opuščene višinske utrjene naselbine domačinov, nastale pa so nove v ravnini. Večja naselja so bila identificirana v Mengšu, na Igu, v Šmartnem pri Cerkljah in Blagovici. Na ravninah je prevladovala razpršena poselitev, katere osnova so vile rustike. Orisujeta se dve glavni fazi vil, starejša od prve polovice ali sredine 1. st. do 3. st. (prva polovica?) in mlajša od 3. st. (konec?) do začetka 5. st. Najpozneje v srednji tretjini 5. st. so bile opuščene zadnje nižinske naselbine in vile, oblikovalo se je novo središče na strateški točki v Kranju – *Carnium*, težišče poselitve pa se je premaknilo na utrjene višinske postojanke.

Ključne besede: Emona, ager, meje, ceste, poselitev, gospodarstvo, verovanje

Abstract: The contribution brings an overview of the boundaries of Emona's territory, the main lines of communication, the settlement and other aspects of life in the countryside of Emona. There are still numerous gaps in the body of knowledge as the available information mainly comes from small-scale rescue investigations. At the beginning of the Roman period in Slovenia, i.e. in the late 1st century BC and the early 1st century AD, the fortified settlement at Kranj was inhabited for a short while, mostly by Italian immigrants. Contemporaneously, hilltop settlements of the local population were being abandoned and new settlements sprang up in the lowland. Secondary settlements have been identified at Mengeš, Ig, Šmartno near Cerklje and Blagovica. Lowland settlement was dispersed and dominated by country villas. Evidence suggests two phases of these villas, the first one spanning from the first half or the mid-1st to the 3rd century (first half?) and the second one from the (late?) 3rd to the early 5th century. The last of the lowland settlements and villas were abandoned in the second third of the 5th century at the latest, and a new centre formed on the strategic and naturally protected location at Kranj – Carnium, with habitation in general gravitating towards fortified hilltop settlements.

Keywords: Emona, ager, boundaries, roads, settlement, economy, places of worship

Colonia Iulia Emona je ležala na izredno pomembni prometni točki na območju jugovzhodnih Alp, na križišču kopnih magistralnih poti in ob plovni poti Ljubljana–Sava–Donava. Po rimski osvojitvi je bila vključena v Italijo in je predstavljala njeno skrajno severovzhodno območje.¹

Naključnim najdbam z območja mesta so od začetka 20. st. sledile številne arheološke raziskave, tako da je Emona razmeroma dobro poznana.² Drugače je z emonskim podeželjem, za katerega črpamo podatke predvsem iz naključnih odkritij in prostorsko zelo omejenih zaščitnih raziskovanj, ki pa večinoma še niso bila objavljena.³ Območje severno od Emone – Savsko ravan – je sistematično proučeval Milan Sagadin.⁴ Njegovo pregledno delo dopolnjujejo študije ožjih območij, na primer Dežele,⁵ Kranjskega polja,⁶ Kamniškobistriške ravnj,⁷ Črnega grabna⁸ in osrednjega dela Ljubljanske kotline.⁹ Okolico Emone z radijem 30 kilometrov je analizirala Bernarda Županek, pri čemer je ob pomanjkanju kakovostnih arheoloških podatkov odprla predvsem teoretična vprašanja.¹⁰

V tem prispevku želiva na kratko predstaviti najpomembnejše vedenje in osnovna vprašanja, ki bi bila lahko tudi usmeritev k prihodnjim raziskavam. Izognila se bova bolj ambicioznim interpretacijam, saj meniva, da ob zdajšnjem stanju virov niso umestne.

Meje emonskega agra

Edini zanesljivi podatek o poteku meje emonskega agra je mejnik med ozemlji Emone in Akvileje, ki je bil najden v strugi Ljubljane pri Bevkah in sodi verjetno v avgustejsko obdobje (sl. 1).¹¹

Ob cesti med Navportom in Emono, ki je potekala po severnem obrobju Ljubljanskega barja, je ležala občestna postaja *mutatio Ad nonum*, ki jo *Itinerarium Burdigalense* navaja 9 milj od Emone (= 13,320 km).¹² Po imenu sodeč sodi naselbina na emonsko ozemlje, po razdalji pa jo je mogoče locirati na območje Stare Šrange, jugozahodno od Loga pri Brezovici, od koder pa rimski naselbinski ostanki

Colonia Iulia Emona boasted a prominent spot within the communication network in the south-eastern Alps; it was situated on the crossroads of major land routes and on the navigable waterway along the Rivers Ljubljana, Sava and Danube. Once conquered, the Romans included the area in Italy as its north-easternmost territory.¹

Emona has been yielding chance finds for centuries, while archaeological investigations began in the early 20th century. Since then, Emona has seen a long succession of excavations providing a fair amount of data on the Roman town.² To the contrary, not much is known on Emona's countryside, with the knowledge mainly coming from chance finds and small-scale rescue investigations that remain largely unpublished.³ Milan Sagadin has systematically studied the territory north of Emona, more precisely the lowland area of the Savska ravan.⁴ His overview has been supplemented by the studies of smaller areas, such as Dežela,⁵ Kranjsko polje,⁶ Kamniškobistriška ravan,⁷ Črni graben⁸ and the central part of the Ljubljana basin.⁹ Bernarda Županek analysed the surroundings of Emona in a 30km radius, but a lack of reliable archaeological data only led her to concentrate on theoretical questions.¹⁰

This contribution aims to briefly present the most important knowledge and the basic questions that can point the way for further research. More ambitious interpretations are avoided, as the state of research is deemed insufficient.

Boundaries of the territory of Emona

The only solid piece of evidence on that subject is the boundary stone between the territories of Emona and Aquileia, which was found in the riverbed of the Ljubljana at Bevke and probably dates to the Augustan period (Fig. 1).¹¹

A clue for this part of the boundary is also the relay station called *mutatio Ad nonum*, which was located on the road between Navportus and Emona that ran along the northern edge of the Ljubljansko barje and placed in *Itinerarium Burdigalense* at a distance of nine miles from Emona (= 13.320 km).¹² The name indicates that the settlement was located in the *ager* of Emona, while the nine-mile distance places it in the area of Stara Šranga, south-west of Log pri Brezovici; no Roman remains have been documented in that area.¹³

1 Šašel 1968, str. 541; Šašel Kos 2003; Šašel Kos 2012; Gaspari 2014, str. 12–14.

2 Šašel 1968, str. 544–545; Vičič 2003; Plesničar Gec 1999; Gaspari 2010; Gaspari 2014.

3 Osnovni pregledi: ANSI, str. 169–209; Horvat 1999, str. 227–228, 253.

4 Sagadin 1995b; Sagadin 2008; Vidrih Perko, Sagadin 2004.

5 Sagadin 2000.

6 Sagadin 2006a.

7 Sagadin 1999; Sagadin 2002. Prim: Horvat 2006a, str. 39; Novšak 2012, str. 8–10, sl. 7.

8 Sagadin 2004.

9 Gaspari 2014, str. 111, 214–217, sl. 115.

10 Županek 2001; Županek 2002a; Županek 2002b; Županek 2003.

11 Šašel Kos 2002a; Šašel Kos 2002b; Šašel Kos 2014. Domnevne meje emonskega agra pred odkritjem mejnika: Vičič 2003, str. 21–23, sl. 4.

12 *Itinerarium Burdigalense* 560, 6; Šašel 1975a, str. 78, 89.

1 Šašel 1968, p. 541; Šašel Kos 2003; Šašel Kos 2012; Gaspari 2014, pp. 12–14.

2 Šašel 1968, pp. 544–545; Vičič 2003; Plesničar Gec 1999; Gaspari 2010; Gaspari 2014.

3 Overviews in: ANSI pp. 169–209; Horvat 1999, pp. 227–228, 253.

4 Sagadin 1995b; Sagadin 2008; Vidrih Perko, Sagadin 2004.

5 Sagadin 2000.

6 Sagadin 2006a.

7 Sagadin 1999; Sagadin 2002. Cf. Horvat 2006a, p. 39; Novšak 2012, pp. 8–10, Fig. 7.

8 Sagadin 2004.

9 Gaspari 2014, pp. 111, 214–217, Fig. 115.

10 Županek 2001; Županek 2002a; Županek 2002b; Županek 2003.

11 Šašel Kos 2002a; Šašel Kos 2002b; Šašel Kos 2014. For the boundaries of the territory of Emona as presumed prior to the discovery of the boundary stone see: Vičič 2003, pp. 21–23, Fig. 4.

12 *Itinerarium Burdigalense* 560, 6; Šašel 1975a, pp. 78, 89.

13 Saria 1936a; Šašel 1975a, p. 89; Šašel 1975b, p. 176.

niso poznani.¹³ Meja med emonskim agrom in akvilejskim agrom, kamor je sodil Navport, je torej potekala zahodno od Stare Šranga, kar se geografsko dobro ujema z mejo, ki jo določa mejnik pri Bevkah.¹⁴

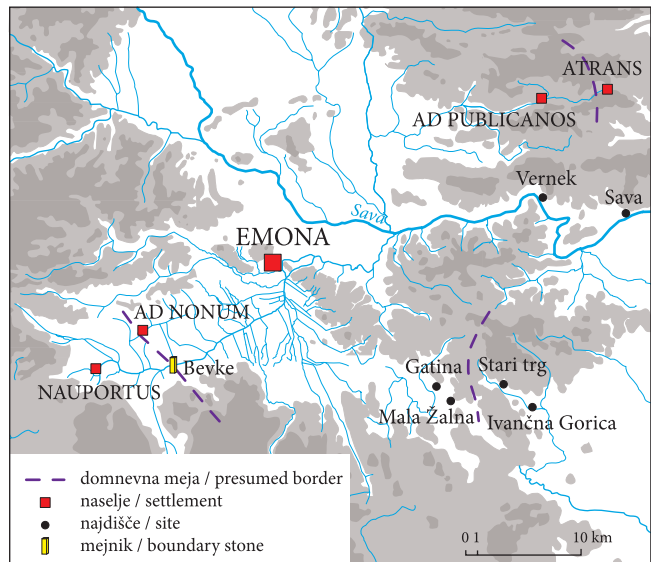
Drugi indici za potek meje teritorija so razmeroma nezanesljivi.¹⁵ Pri Ivančni Gorici jugovzhodno od Emone je bil najden miljniki z oznako 44 milj od Neviodunuma, se pravi, da je to območje verjetno sodilo na njegovo ozemlje.¹⁶ Mejo med emonskim in neviodunumskim ozemljem, ki je bila hkrati meja med Italijo in Panonijo, domnevamo na prvi naravni pregradi zahodno od Ivančne Gorice, to je na višnjegorskem klanecu.¹⁷

Zahodno od višnjegorskega klanca, iz Gatine pri Grosuplju in Male Žalne pri Višnji Gori, izvirata dva napisa, ki ju po imenih lahko povežemo z izansko skupino. To nakazuje, da je Grosupeljska kotlina sodila na emonsko ozemlje.¹⁸

Vzhodna meja emonskega ozemlja ni jasna. Na posvetilnih oltarjih, dveh iz Verneka in enem iz vasi Sava pri Litiji, ni indicev za opredelitev pripadnosti mestnemu teritoriju.¹⁹

Med postajo *Savo fluvio* (verjetno v bližini Črnuč) in Atransom (Trojane) omenja *Tabula Peutingeriana* naselje *Ad publicanos*. Ime opozarja, da gre za carinsko postajo. Ta je še ležala v Italiji, medtem ko je bil Atrans carinska postaja v Noriku. Po *Tabuli Peutingeriani* leži *Ad publicanos* 11 milj od postaje *Savo fluvio* (= 16,3 km) in 6 milj od Atransa (= 8,88 km). Navedena skupna razdalja teh dveh etap (*Savo fluvio*–*Ad publicanos*–*Atrants*) je prekratka v primerjavi z razdaljo Črnuče–Trojane, zato postaje *Ad publicanos* samo na podlagi tega vira ni mogoče locirati.²⁰ V Blagovici (7,3 km zahodno od Trojan) so odkrili ostanke naselbine, grajene v več fazah od 1. do 4. st., temelje zgodnjericmskih zidanih grobnic in poznorimske skeletne grobove.²¹ To nakazuje, da je v Blagovici ležala postaja *Ad publicanos*,²² meja med Italijo in Norikom pa je verjetno potekala med Blagovico in Trojanami.

Severna meja med emonskim ozemljem in Norikom je najverjetneje šla po najizrazitejši geografski ločnici, po razvodju med Savo in Dravo oziroma po Karavankah in Kamniško-Savinjskih Alpah.²³ Marjeta Šašel Kos domneva,

Sl. 1: Domnevni potek južne in vzhodne meje emonskega ozemlja z najpomembnejšimi opornimi točkami.

Fig. 1: Presumed southern and eastern boundary of the territory of Emona with marked indicative sites.

It also shows that the boundary between the territories of Emona and Aquileia, with Nauportus located in the latter, ran west of Stara Šranga, which corresponds geographically with the border line as located by the stone from Bevke.¹⁴

Indications for the boundary elsewhere are less reliable.¹⁵ Southeast of Emona, at Ivančna Gorica, a milestone was found that marked the distance of 44 miles from Neviodunum, meaning that the area probably formed part of the territory of Neviodunum.¹⁶ It is presumed that the boundary between the territories of Emona and Neviodunum, which also represented the boundary between Italy and the province of Pannonia Superior, was located at the first natural barrier west of Ivančna Gorica, i.e. at Višnjegorski klanec.¹⁷

Two inscriptions unearthed west of Višnjegorski klanec, more precisely at Gatina near Grosuplje and Mala Žalna near Višnja Gora, contain names that could be connected with the onomastic group of Ig, which suggests that the Grosuplje basin belonged to the territory of Emona.¹⁸

Nothing can be said of the eastern boundary of Emona. The inscriptions on the votive altars, two from Vernek and one from Sava near Litija, hold no clues as to the associated town territory.¹⁹

Tabula Peutingeriana shows a settlement called *Ad publicanos* located between the *Savo fluvio* station (probably in the vicinity of

13 Saria 1936a; Šašel 1975a, str. 89; Šašel 1975b, str. 176.

14 Prim. Šašel 1975a, str. 89.

15 Prim. Weber 2011–2012.

16 Lovenjak 1998, str. 17, 338–340, št. 180; Lovenjak 2006, str. 42, 45.

17 Schmid 1913, str. 65; Saria 1936b, str. 154; Lovenjak 1998, str.

17. Dva miljnika iz Starega trga pri Višnji Gori – brez ohranjenega napisa in oba izgubljeni – sta tako verjetno sodila še na ozemlje Nevioduna: Lovenjak 1998, str. 17, 336–338, št. 178, 179.

18 AIJ 221–222; Lovenjak 1998, str. 17.

19 Šašel Kos 1997, str. 287–294, št. 94–96.

20 Šašel 1975a, str. 76, 89–90. Za Atrants: Bolta, Šašel 1975.

21 Zupančič 1979; Sagadin 2004, str. 47–48; Plestenjak et al. 2013.

22 Plestenjak et al. 2013.

23 Npr. Šašel Kos 1997, str. 287–288; Vičič 2003, str. 21–23, sl. 4.

14 Cf. Šašel 1975a, p. 89.

15 Cf. Weber 2011–2012.

16 Lovenjak 1998, pp. 17, 338–340, No. 180; Lovenjak 2006, pp. 42, 45.

17 Schmid 1913, p. 65; Saria 1936b, p. 154; Lovenjak 1998, p. 17. The two milestones from Stari trg near Višnja Gora – without a surviving inscription and both now lost – were thus probably located within the territory of Neviodunum: Lovenjak 1998, pp. 17, 336–338, Nos. 178, 179.

18 AIJ 221–222; Lovenjak 1998, p. 17.

19 Šašel Kos 1997, pp. 287–294, Nos. 94–96.

da je bilo pomanjkanje emonskega ozemlja na zahodu in jugu tako uravnoteženo z večjim območjem na severu – s celotno Gorenjsko.²⁴

Edino oporo za domnevo o poteku severozahodne meje emonskega ozemlja ponuja nagrobnik z Mosta na Soči, ki sodi v čas triumvirata ali v zgodnje cesarsko obdobje in omenja pokojnika, vpisanega v tribus *Claudia*. To volilno okrožje je značilno za Emono, meščani *Foruma lulii*, ki leži bližje Mostu na Soči, pa so bili vpisani v tribus *Scaptia*. Zato je Claudio Zaccaria opozoril na možnost, da bi lahko območje Mosta na Soči in levih pritokov Soče sodilo na emonsko ozemlje.²⁵

Plovna pot in ceste

Antični pisni viri in arheološke najdbe kažejo na izjemen pomen plovbe po Ljubljani. Plovna pot se je začela na akvilejskem mestnem ozemlju, ob izviri Ljubljanice v Navportu, kjer je v avgustejskem obdobju stala utrjena postojanka s skladišči in pristaniščem.²⁶ Neposredno pričata o plovbi dve avgustejski tovorni ladji z Ljubljanskega barja.²⁷ Tudi številni predmeti iz struge Ljubljanice, ki so pogosto povezani z vojsko, so sled intenzivnega rečnega prometa predvsem v avgustejskem obdobju. Drobnih najdb iz reke je manj od konca avgustejske dobe, kar kaže na upad prometa po vodi in večjo vlogo cestne povezave.²⁸

Pristanišče na Ljubljani v Emoni je arheološko slabo poznano.²⁹ V mestu so častili Neptuna, ki ga lahko povežemo z rečno plovbo.³⁰ O prometu po Savi pričajo napisi čolnarjev, posvečeni Savusu in Adsaluti iz svetišča ob rečnih brzicah v kraju Sava pri Hrastniku, sicer že na noriškem ozemlju.³¹

Emonska ozemlje so prečkale tri državne ceste, omenjene v antičnih itinerarjih: proti Akvileji, Celeji in Neviodonu (sl. 2).³²

Via publica Aquileia–Emona je bila, po pisnih virih sodeč, zgrajena v avgustejskem obdobju.³³ Med Navportom in Emono je potekala po severnem obrobju Ljubljanskega barja, kjer je bila odkrita na več odsekih.³⁴ Ob cesti je

Črnuče) and Atrans (Trojane). The name, *Ad publicanos*, reveals the settlement to be a customs post. It was part of Italy, while Atrans, also a customs post, was located in the province of Noricum. *Tabula Peutingeriana* further relates that *Ad publicanos* was located at a distance of eleven miles from Savo fluvio (= 16.3 km) and six miles from Atrans (= 8.88 km). The total distance of the two sections (Savo fluvio – *Ad publicanos* – Atrans) is shorter than the actual distance between Črnuče and Trojane, making it impossible to locate *Ad publicanos* on the basis of this source alone.²⁰ Remains of a settlement were excavated at Blagovica (7.3 km west of Trojane), with several construction phases spanning from the 1st to the 4th century, as well as the foundations of Early Imperial funerary architecture and Late Roman inhumation burials.²¹ The remains might be those of *Ad publicanos*,²² which suggests that the boundary between Italy and Noricum ran somewhere between Blagovica and Trojane.

The northern boundary between the territory of Emona and Noricum most likely followed the most prominent geographical barrier, i.e. along the Kamniško-Savinjske Alpe and Karavanke mountain ranges that represent the watershed between the Rivers Sava and Drava.²³ In connection with that, Marjeta Šašel Kos presumes that the Romans compensated for the lack of land attributed to Emona in the west and the south by including in its territory a large area on the north – the whole region of Gorenjska.²⁴

As for the boundary in the northwest, the only piece of indirect evidence is a tombstone from Most na Soči that dates either to the time of the Triumvirate or the Early Imperial period and mentions a deceased of the Claudian voting tribe. It is the voting tribe typical of Emona, while the inhabitants of Forum lulii, located closer to Most na Soči than Emona, belonged to the voting tribe of *Scaptia*. This led Claudio Zaccaria to suggest the possibility of the area of Most na Soči and the left tributaries of the River Soča forming part of the territory of Emona.²⁵

Navigable waterway and roads

Ancient literary sources and archaeological finds tell of the importance of navigation along the River Ljubljana. The navigable waterway began in the Aquileian territory, at the springs of the Ljubljana at Nauportus, the site of an Augustan fortified trans-shipment post with storehouses and a harbour.²⁶ Indirect evidence of the navigation across the Ljubljansko barje comes from two Augustan-period cargo ships,²⁷ but also from the numerous objects recovered from the bed of the Ljubljana, many connected with the army. These clearly show that navigation was particularly intense in the Augustan period. From

24 Šašel Kos 2002a, str. 377, 381.

25 Svöljšak, Žbona-Trkman 1986, str. 390, št. 5, t. 2; Zaccaria 2007, str. 137–138.

26 Šašel Kos 1990; Horvat 1990; Mušič, Horvat 2007; Horvat 2008; Horvat, Peterle Udovič, Tolar, Toškan 2016.

27 Gaspari 1998a; Gaspari 1998b; Gaspari 2009; Erič et al. 2014.

28 Istenič 2009a; Istenič 2009b.

29 Istenič 2009c.

30 Šašel Kos 2008, str. 692.

31 Šašel Kos 1994.

32 Šašel 1975a.

33 Festus, VII; Šašel 1975a, str. 75–80, 97.

34 Vuga 1979a; Vuga 1979b; Vuga 1981; Horvat 1990, str. 43–45, 167–168.

20 Šašel 1975a, pp. 76, 89–90. For Atrans see: Bolta, Šašel 1975.

21 Zupancič 1979; Sagadin 2004, pp. 47–48; Plestenjak et al. 2013.

22 Plestenjak et al. 2013.

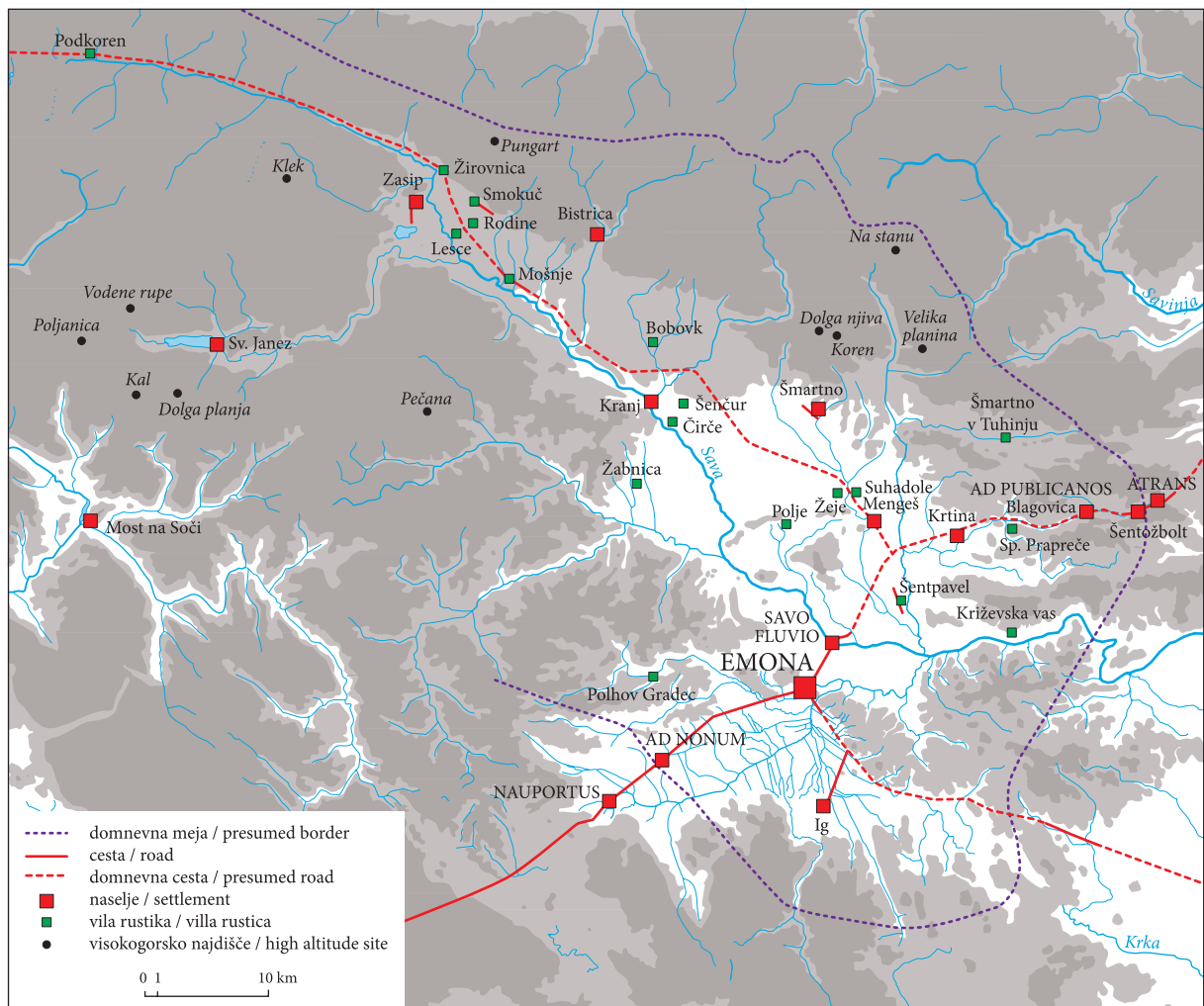
23 E.g. Šašel Kos 1997, pp. 287–288; Vičič 2003, pp. 21–23, Fig. 4.

24 Šašel Kos 2002a, pp. 377, 381.

25 Svöljšak, Žbona-Trkman 1986, p. 390, No. 5, Pl. 2; Zaccaria 2007, pp. 137–138.

26 Šašel Kos 1990; Horvat 1990; Mušič, Horvat 2007; Horvat 2008; Horvat, Peterle Udovič, Tolar, Toškan 2016.

27 Gaspari 1998a; Gaspari 1998b; Gaspari 2009; Erič et al. 2014.

Sl. 2: Poti, večje naselbine in najpomembnejše vile rustike na emonskem ozemlju.
Fig. 2: Roads, large settlements and prominent villae rusticae in the territory of Emona.

ležala postaja *Ad nonum*,³⁵ na območju Loga pri Brezovici je bil odkrit mljnik.³⁶

Potek državne ceste Emona–Neviodunum kažejo najdbe mljnikov³⁷ in posamezni odkriti odseki cestišča, tako na primer v vzhodnem predmestju Emone.³⁸

Cestišče državne ceste Emona–*Celeia* je bilo ugotovljeno na območju severnega emonskega grobišča. Na nadaljnji potek proti severu se da sklepati na podlagi prostorskega razporeda rimskih najdišč ter po ostankih rimskega mostu na Savi pri Črnučah.³⁹ Most je stal tam, kjer je bilo poplavno območje Save najožje. V njegovi

the end of this period onwards, the number of small finds from the river decreases, which indicates lighter traffic along the river and a greater role of the land route.²⁸

At Emona, the worship of Neptune can be related to river traffic,²⁹ though the harbour is archaeological poorly known.³⁰ The inscriptions of boatmen dedicated to Savus and Adsaluta were discovered in a sanctuary located at the rapids of the River Sava at Sava near Hrastnik, otherwise already in Norican territory.³¹

Apart from the waterway, three roads mentioned in the Roman itineraries crossed the territory of Emona: towards Aquileia, *Celeia* and *Neviodunum* (Fig. 2).³²

35 Morda v Stari Šrangji pri Logu pri Brezovici. *Itinerarium Burdigalense* 560, 6; Saria 1936a; Šašel 1975a, str. 78, 89; Šašel 1975b, str. 176.

36 Saria 1936a; Šašel 1975a, str. 83, št. 45; Šašel 1975b, str. 176.

37 Premerstein, Rutar 1899, str. 17–25; Lovenjak 1998, str. 333–338; Lovenjak 2006.

38 Schmid 1913, str. 66; Hvalec et al. 2009. Potek ob vzhodnem robu kotline Ljubljanskega barja; Gaspari 2014, str. 111, 215, sl. 115.

39 Pick, Schmid 1913; Gaspari 2010, str. 137–140.

28 Istenič 2009a; Istenič 2009b.

29 Šašel Kos 2008, p. 692.

30 Istenič 2009c.

31 Šašel Kos 1994.

32 Šašel 1975a.

bližini je bila verjetno postaja *Savo fluvio*, a njeni ostanki še niso bili odkriti.⁴⁰ Nato je cesta domnevno tekla po najkrajši in najbolj naravni trasi čez Kamniškobistriško ravan, konkretno cestišče pa še ni bilo ugotovljeno.⁴¹ Prav tako ni znana lega postaje *Ad quartodecima*, ki jo omenja *Itinerarium Burdigalense*.⁴² Cesta se je nadaljevala skozi Črni graben mimo postaje *Ad publicanos* (morda Blagovica)⁴³ do Trojan, ker je stala že prva carinska postaja v Noriku – *Atrans*.⁴⁴ Antična arhitektura ob cerkvi v Šentožboltu morda predstavlja ostanke priprežne postaje pred začetkom strmega trojanskega klanca, medtem ko je manjša in zelo slabo poznana trdnjava na Učku varovala dostop na vrh klanca.⁴⁵ Na nadaljnji potek ceste kažejo lega rimske naselbine in cestišča na Trojanah ter cestišče, odkrito ob vzhodnem vnožju trojanskega klanca. Kaže, da moramo rimsko cesto iskati neposredno pod staro avstro-ogrsko cesto, ki je bila v uporabi do konca petdesetih let prejšnjega stoletja.⁴⁶

Glavno pot čez Gorenjsko, ki ni omenjena v itinerarijih, lahko slutimo po zgoščeni legi naselbinskih jeder in posameznih, z izkopavanji ugotovljenih odsekih cestne trase: Mengeš–Suhadole–Moste pri Komendi–Lahovče–Šenčur–Pivka–Ljubno–Brezje–Mošnje (trasa ceste)–Radovljica–Lesce–Žirovnica–Moste pri Žirovnici–Podkoren.⁴⁷

Posvetila boginji Belestis v Podljubelju (nem. Unterloibl), na severni strani Karavank, kažejo prometno povezavo preko Ljubelja v Norik.⁴⁸

Rimska cesta je bila najdena med Bledom in Zasipom.⁴⁹ V Smokuču in Doslovčah je bila odkrita cesta z nizom poznorimskih grobov. Gre za stransko cesto, ki je vodila ob vnožju Karavank.⁵⁰ Dve vzporedni rimski tlakovani cesti sta bili odkriti v Šmartnem pri Cerkljah,⁵¹ cesta pri Šentpavlu je bila v rabi v 4. st.,⁵² manjša rimska grobišča med Emono in Mednim pa morda nakazujejo potek še ene poti naravnost iz Emone proti Gorenjski.⁵³

Stranska cesta, ki je bila zanesljivo še v rabi v 4. st., je prek Ljubljanskega barja pripeljala na vzhodni rob

Literary sources reveal that the *via publica* from Aquileia to Emona was constructed in the Augustan period.³³ Between Nauportus and Emona, it ran along the northern edge of the Ljubljansko barje and has been unearthed in several locations.³⁴ The *Ad nonum* station was located in this section,³⁵ while a milestone was found in the area of Log.³⁶

The road from Emona to Neviodunum is indicated by the finds of milestones³⁷ and of the road itself, the latter excavated in the eastern suburbs of Emona.³⁸

The remains of the road from Emona towards Celeia have been documented in the area of the northern cemetery of Emona. Further northwards, the route can be surmised from the distribution of Roman-period sites and the remains of the Roman bridge across the Sava at Črnuče.³⁹ The bridge was located where the floodplain of the Sava is at its narrowest. The *Savo fluvio* station must have been located in its vicinity, though no remains of the station have as yet been recovered.⁴⁰ From there, the road presumably took the shortest route across the plain of the Kamniškobistriška ravan, with no documented sections known as yet.⁴¹ Also unknown is the location of the *Ad quartodecima* station mentioned in *Itinerarium Burdigalense*.⁴² The road continued across Črni graben and past the *Ad publicanos* station (possibly Blagovica)⁴³ to Trojan (Atrans), the site of the first customs post upon reaching Noricum.⁴⁴ The Roman architecture at the church in Šentožbolt may represent the remains of the relay station located at the foot of the steep slope leading to the Trojan Pass, while a poorly investigated fortlet on the hill of Učak controlled the access to the pass itself.⁴⁵ East of the pass, the route is indicated by the locations of the Roman settlement and road at Trojan, as well as the road unearthed at the foot of the eastern slope to Trojan Pass. It is therefore feasible to presume the remains of the Roman road directly underneath the old road from the Austro-Hungarian period in use until the late 1950s.⁴⁶

The route north from Emona, across the present-day Gorenjska region, is not featured on any of the itinerary maps, but may be presumed from the concentrations of settlements and individual archaeologically investigated road sections: Mengeš – Suhadole – Moste pri Komendi – Lahovče – Šenčur – Pivka – Ljubno – Brezje –

40 Šašel 1975a, str. 94 (lokacijo pušča odprto).

41 Sagadin 1999, str. 46–47, karta 6; Sagadin 2004; Novšak 2012, str. 9, sl. 7.

42 Šašel 1975a, str. 89.

43 Zupančič 1979; Sagadin 2004, str. 47–48. Glej tudi zgoraj.

44 Bolta, Šašel 1975.

45 Sagadin 2004, str. 44–47; Sagadin 2006b.

46 Bolta 1958–1959; Sagadin 2004, str. 44; Sagadin 2006b.

47 Sagadin 1999, str. 17; Sagadin 2006a, str. 25–26; Lux, Sagadin 2012, str. 312; Lovenjak 2012. Dokumentacija ZVKDS OE Kranj. O vplivu poti na zgostitev naselij tudi Županek 2001, str. 71–72; Županek 2003, str. 212.

48 Šašel Kos 1999a, str. 21–22; Šašel Kos 2000, str. 30–31.

49 Svoljšak, Čučnik 2010.

50 Svoljšak 2004; Lux 2007.

51 Žižek, Tomažinčič 2006.

52 Novšak 2012, str. 20, 23.

53 Gaspari 2014, str. 214, sl. 115.

33 Festus, VII; Šašel 1975a, pp. 75–80, 97.

34 Vuga 1979a; Vuga 1979b; Vuga 1981; Horvat 1990, pp. 43–45, 167–168.

35 Possibly at Stara Šranga near Log pri Brezovici. *Itinerarium Burdigalense* 560, 6; Saria 1936a; Šašel 1975a, pp. 78, 89; Šašel 1975b, p. 176.

36 Saria 1936a; Šašel 1975a, p. 83, No. 45; Šašel 1975b, p. 176.

37 Premerstein, Rutar 1899, pp. 17–25; Lovenjak 1998, pp. 333–338; Lovenjak 2006.

38 Schmid 1913, p. 66; Hvalec et al. 2009. For the route along the eastern edge of the Ljubljansko barje see: Gaspari 2014, pp. 111, 215, Fig. 115.

39 Pick, Schmid 1913; Gaspari 2010, pp. 137–140.

40 Šašel 1975a, p. 94 (leaves the location question open).

41 Sagadin 1999, pp. 46–47, Map 6; Sagadin 2004; Novšak 2012, p. 9, Fig. 7.

42 Šašel 1975a, p. 89.

43 Zupančič 1979; Sagadin 2004, pp. 47–48. Also see above.

44 Bolta, Šašel 1975.

45 Sagadin 2004, pp. 44–47; Sagadin 2006b.

46 Bolta 1958–1959; Sagadin 2004, p. 44; Sagadin 2006b.

današnjega lga.⁵⁴ Na lžanskem je bila odkrita mreža starih poti, a večinoma niso datirane.⁵⁵

Spremembe poselitve na začetku rimske dobe

V predrimskem obdobju so na poznejšem emonskem ozemlju prevladovala višinske utrjene naselbine, a so zelo slabo poznane.⁵⁶ Po legi izstopa naselbina na Prulah v Ljubljani, ki je ležala na ravnici ob Ljubljanici in je datirana v latensko dobo, od začetka 3. st. do sredine 1. st. pr. Kr.⁵⁷

Takoj po vzpostavitvi rimske oblasti se je poselitvena slika razmeroma hitro spreminjala in se je ustalila šele v prvi polovici 1. st. po Kr.⁵⁸

Na Gornjem trgu v Ljubljani je v drugi polovici 1. st. pr. Kr. in na začetku 1. st. po Kr. živel naselbina staroselcev in prvih prišlekov iz Italije,⁵⁹ na bližnjih Prulah pa je od srednjeavgustejskega do zgodnetiberijskega časa stal vojaški tabor.⁶⁰ Kolonija Emona, ki je pritegnila priseljence iz Italije, je bila postavljena na nasprotnem bregu Ljubljani na koncu avgustejskega obdobja.⁶¹

Kranj je bil močna poselitvena točka v starejši železni dobi, jasne naselbinske plasti iz mlajše železne dobe pa niso poznane. Rimljani so v Kranju postavili utrjeno naselbino z zidanim obzidjem in stolpi. Čeprav sta bili ugotovljeni dve fazi obzidja, je naselbina obstajala le kratek čas, omejena v srednje- in poznoavgustejsko obdobje.⁶² Podobno kot Kranj so bile tudi druge najzgodnejše rimske naselbine v jugovzhodnih Alpah, to so Navport, Štalenska gora in Gurina, naravno zavarovane in utrjene.⁶³ Okoliščine, ki so vplivale na nastanek naselbine v Kranju, so se verjetno bistveno spremenile na začetku 1. st. po Kr. Ko obrambna lega ni bila več odločilna, je morda postalo pomembnejše tisto, kar Kranju manjka: bližina plodne zemlje, vode in ceste.⁶⁴ Lahko pa slutimo vzrok za spremembo tudi v tem, da neposredna prometna povezava

Mošnje (remains of the road) – Radovljica – Lesce – Žirovnica – Moste near Žirovnica – Podkoren.⁴⁷

The dedications to the goddess Belestis at Unterloibl (Podljubelj in Slovenian), on the northern side of the Karavanke mountain range, indicate a communication with Noricum that ran across the Ljubelj Pass.⁴⁸

A section of a Roman road has been documented between Bled and Zasip.⁴⁹ At Smokuč and Doslovče, a road lined with Late Roman burials has been unearthed; this was a side road leading along the foot of the Karavanke Mountains.⁵⁰ Two parallel and paved roads were unearthed at Šmartno near Cerklje.⁵¹ The road found at Šentpavel was in use in the 4th century.⁵² The small Roman cemeteries between Emona and Medno might indicate another, western route from Emona towards Gorenjska.⁵³

The side road certainly still in use in the 4th century was the one that led across the Ljubljansko barje to the eastern edge of the present-day lg.⁵⁴ The lg area revealed a mesh of old roads, but they are for the most part undated.⁵⁵

Settlement changes at the beginning of the Roman period

In late prehistory, most settlements in the future territory of Emona were located on fortified hilltops, though they are poorly known.⁵⁶ The settlement at Prule stands apart, as it was located in the plain beside the River Ljubljanica; it dates to the La Tène period, spanning from the early 3rd to the mid-1st century BC.⁵⁷

Immediately after Roman occupation, the settlement structure began changing rapidly with the process gradually completed in the course of the first half of the 1st century AD.⁵⁸

In Ljubljana, a settlement of local inhabitants and Italian newcomers flourished in the second half of the 1st century BC and the early 1st century AD at Gornji trg,⁵⁹ while a military camp located at nearby Prule was in use from the Middle Augustan to the Early Tiberian period.⁶⁰ The colony of Emona, which was populated with the immigrants

54 Korošec 1964; Pleterski, Vuga 1987, sl. 1; Velušček 2006, str. 42–43; Gaspari 2014, str. 123, sl. 128.

55 Pleterski, Vuga 1987, str. 137–143, sl. 1. Topografska opažanja različnih starih poti: D. Vuga, v: *Varstvo spomenikov* 22, 1979, str. 278, 282–284, 314–315; D. Vuga, v: *Varstvo spomenikov* 23, 1981, str. 261–262, 264–265.

56 Gabrovec 1966a; Sagadin 2004, str. 42–44; Pavlin, Dular 2007, str. 66–73; Horvat 2015a.

57 Hvalec et al. 2009; Vojakovič 2014, str. 71–76; Gaspari 2014, str. 101–107.

58 Horvat 2009; Horvat 2015b.

59 Vičič 1994; Vičič 2002; Gaspari 2014, str. 120–122.

60 Hvalec et al. 2009; Gaspari 2014, str. 127–133; Gaspari et al. 2014, str. 138–146.

61 Gaspari 2010; Gaspari 2014; Gaspari et al. 2014, str. 146–152.

62 Sagadin 1995b, str. 14–15; Sagadin 2003; Sagadin 2008; Sagadin 2010; Sagadin 2015a.

63 Horvat 2010a.

64 Sagadin 2008, str. 173.

47 Sagadin 1999, p. 17; Sagadin 2006a, pp. 25–26; Lux, Sagadin 2012, p. 312; Lovenjak 2012. Documentation of the ZVKDS OE Kranj. For the influence of the road on the density of settlements also see: Županek 2001, pp. 71–72; Županek 2003, p. 212.

48 Šašel Kos 1999a, pp. 21–22; Šašel Kos 2000, pp. 30–31.

49 Svoljšak, Čučnik 2010.

50 Svoljšak 2004; Lux 2007.

51 Žižek, Tomažinčič 2006.

52 Novšak 2012, pp. 20, 23.

53 Gaspari 2014, p. 214, Fig. 115.

54 Korošec 1964; Pleterski, Vuga 1987, Fig. 1; Velušček 2006, pp. 42–43; Gaspari 2014, p. 123, Fig. 128.

55 Pleterski, Vuga 1987, pp. 137–143, Fig. 1. For the topographic observations concerning different old roads see: D. Vuga, in: *Varstvo spomenikov* 22, 1979, pp. 278, 282–284, 314–315; D. Vuga, in: *Varstvo spomenikov* 23, 1981, pp. 261–262, 264–265.

56 Gabrovec 1966a; Sagadin 2004, pp. 42–44; Pavlin, Dular 2007, pp. 66–73; Horvat 2015a.

57 Hvalec et al. 2009; Vojakovič 2014, pp. 71–76; Gaspari 2014, pp. 101–107.

58 Horvat 2009; Horvat 2015b.

59 Vičič 1994; Vičič 2002; Gaspari 2014, pp. 120–122.

60 Hvalec et al. 2009; Gaspari 2014, pp. 127–133; Gaspari et al. 2014, pp. 138–146.

Kranja s Forumom *Iulii* prek Cerkljanskega ni bila več tako pomembna kot v prvi fazi rimske oblasti.⁶⁵

Mengeš je bil v času starejše in mlajše železne dobe močno poselitveno središče. Osrednja utrjena naselbina je ležala na hribu Gobavica, na njenem vznožju so bila grobišča in tudi manjše poselitvene točke.⁶⁶ Najpoznejše v avgustejskem obdobju Gobavica ni bila več poseljena. Drobne rimske vojaške najdbe pričajo le še o manjši rimski vojaški postojanki ali pa vsaj o vojaških aktivnostih od predavgustejskega oziroma zgodnjavgustejskega do poznoavgustejskega časa.⁶⁷ V tem obdobju pa je že nastala naselbina v ravnini na vznožju Gobavice.⁶⁸

Prenos poselitvenega jedra v ravnino se vidi tudi na območju Šmartnega pri Cerkljah. Višinska utrjena naselbina Straža nad Šmartnim je bila poseljena v starejši in mlajši železni dobi, do druge tretjine 1. st. pr. Kr. (še v stopnji LT D2 oziroma Mokronog III). V zadnji fazi naselbine se pojavijo rimske vojaške najdbe. V avgustejskem in zgodnjeterberskem obdobju je bila verjetno na hribu le še manjša vojaška postojanka, naselbina pa je bila že opuščena.⁶⁹ Rimska najdišča na območju vasi Šmartno pričajo o premiku poselitve v ravnino.⁷⁰

Zdi se torej, da je bil v avgustejskem obdobju poleg zgostitve vojske na prometnem vozlišču v Emoni potreben tudi vojaški nadzor v širšem zaledju Emone. Hkrati so se naselja avtohtonih prebivalcev premaknila v nižine.

Strnjene naselbine

Najpozneje v prvi polovici 1. st. se je na emonskem teritoriju izoblikovalo nekaj večjih naselbin (sl. 2). Najpomembnejša med njimi je verjetno ležala v Mengšu, na ravnini pod Gobavico, na kateri je stal njen prazgodovinski predhodnik. Arheološko raziskani so bili samo zelo omejeni predeli, ki kažejo, da je naselbina živela od avgustejskega obdobja do vsaj konca 4. st. Središče naselbine je bilo na območju današnje osnovne šole, kjer so bili odkriti številni dobro grajeni ostanki zidanih stavb. Jugo zahodno od središča so bili pri gradnji športne dvorane izkopane lesene stavbe in ostanki metalurških delavnic (obloge talilnih peči, šobe za vpihovanje zraka, žlindra). Med obema območjema je ležala ob grobišče z žganimi in skeletnimi grobovi [2.–4. st.].⁷¹

from Italy, was founded on the opposite bank of the Ljubljanica in the Late Augustan period.⁶¹

Another prominent centre was at Kranj, which was inhabited in the Early Iron Age, but revealed no clear habitation layers dating to the Late Iron Age. The Romans set up a fortified settlement here, with stone-built defensive walls and towers. Even though two phases of the defensive walls have been established, the settlement only existed for a short time, in the Middle and Late Augustan period.⁶² Similarly as that at Kranj, other earliest Roman settlements in the south-eastern Alps, i.e. Nauportus, Magdalenberg and Gurina, were also naturally protected and fortified.⁶³ The circumstances that led to the establishment of the settlement at Kranj must have changed dramatically in the early 1st century AD. When a defensive location lost its major significance, other factors gained in importance, ones that Kranj lacks, such as the vicinity of fertile land, water and communications.⁶⁴ A reason for the change may also be seen in the fact that a direct route from Kranj to Forum *Iulii* across the Cerkljansko area lost its significance in comparison with the initial phase of the Roman presence.⁶⁵

Another central settlement in the Early and Late Iron Ages was at Mengeš. The main fortified settlement was situated on the hill of Gobavica, with cemeteries and smaller settlements strewn at the foot.⁶⁶ Gobavica ceased to be inhabited in the Augustan period at the latest. Small Roman military finds reveal either a minor military post or limited military activity taking place there from the pre- or Early Augustan to the Late Augustan period.⁶⁷ During this time, a settlement developed in the plain at the foot of Gobavica.⁶⁸

The shift of habitation from the hilltops to the plains is also discernible in the area of Šmartno near Cerklje. The fortified settlement on the hill of Straža above Šmartno was inhabited in the Early and Late Iron Ages up to the second third of the 1st century BC (LT D2 or Mokronog III). Roman military finds appeared already in the last phase of the settlement. In the Augustan and Early Tiberian periods, it is presumed that only a small military post still existed on the hill, while the settlement there had already been abandoned.⁶⁹ The Roman habitation in the area of the present village of Šmartno indicates a shift of settlement into the plains.⁷⁰

Evidence suggests that, in the Augustan period, the concentration of the army at the communication node at Emona was accompanied by a military control of its wider hinterland. Concurrently, the local population generally moved their settlements into the lowland.

65 Horvat 2009, str. 372; Horvat 2015b, str. 282.

66 Turk 1999; Železnikar 1999.

67 Horvat 2015a, str. 185–190.

68 Sagadin 1995a, str. 230.

69 Horvat 2015a, str. 172–184, 188–190.

70 Žižek, Tomažinčič 2007; Horvat 2015a, str. 172–173.

71 Sagadin 1989; Sagadin 1995a; Sagadin 1999; M. Sagadin, *Antično grobišče v Mengšu*, v tisku; dokumentacija ZVKDS OE Kranj. Ob gradnji osnovne šole je bilo uničenih veliko zidov; pomembna najdba je 7 metrov globok vodnjak.

61 Gaspari 2010; Gaspari 2014; Gaspari et al. 2014, pp. 146–152.

62 Sagadin 1995b, pp. 14–15; Sagadin 2003; Sagadin 2008; Sagadin 2010; Sagadin 2015a.

63 Horvat 2010a.

64 Sagadin 2008, p. 173.

65 Horvat 2009, p. 372; Horvat 2015b, p. 282.

66 Turk 1999; Železnikar 1999.

67 Horvat 2015a, pp. 185–190.

68 Sagadin 1995a, p. 230.

69 Horvat 2015a, pp. 172–184, 188–190.

70 Žižek, Tomažinčič 2007; Horvat 2015a, pp. 172–173.

V poznoantični čas sodi pet napol vkopanih stavb, grajenih z lesenimi stojkami, stene pa so bile izdelane iz prepleta in ometane z ilovico. Kontinuiteta med to poselitveno fazo v Mengšu in starejšo rimsko naselbino ni ugotovljena.⁷²

Mengeš je oddaljen od najbolj smiselnega poteka državne ceste Emona–Celeia. *Itinerarium Burdigalense* omenja postajo *Ad quartodecimo*, oddaljeno 20 milj od Emone in 10 milj od Atransa. Po razdaljah sodeč lociranje te postaje v Mengeš ni mogoče.⁷³

V Šmartnem pri Cerkljah je verjetno stala manjša naselbina, od katere so znani le obrobni predeli. Raziskali so poznorimsko zidano stavbo z ostanki dveh metalurških peči, dve cesti ter grobišče z žganimi in skeletnimi grobovi, ki segajo od druge polovice 1. st. do poznorimske dobe. Večina pokopov je bila v preprostih jamah, najdeni sta bili dve pravokotni in ena kupolasta grobnica.⁷⁴

Manjša strnjena naselbina je bila odkrita v Zasipu pri Bledu, kjer so bile na prisojnih terasah postavljene zidane stavbe. Železarsko dejavnost nakazujejo keramične šobe za vpihanje zraka v talilne peči. Drobne najdbe iz manjših izkopavanj sodijo v drugo polovico 1. st. in morda še na začetek 2. st.⁷⁵

V Bistrici pri Trziču je bila odkrita majhna terasasta naselbina iz 1. do 2. st.⁷⁶ Po bogatih grobovih iz prve polovice 1. st. sodeč je ležala manjša naselbina ali vila tudi v Polhovem Gradcu.⁷⁷

Rimska naselbina na Igu je imela verjetno svojega predhodnika v velikem prazgodovinskem gradišču na Pungrtu.⁷⁸ Obstoje strnjene naselbine dokazujejo predvsem grobišča z nagrobniki,⁷⁹ posamične najdbe⁸⁰ in potek rimske ceste, ki prek Barja povezuje Škofljico z Igom in pripelje na vzhodni rob današnje vasi.⁸¹

Samo preproste lesene stavbe pa so sestavljale naselbino v Krtini, ki je po drobnih najdbah datirana v čas od 2. do 4. st.⁸²

Secondary settlements

During the first half of the 1st century, several secondary settlements were established in the territory of Emona (Fig. 2). The most important of these was probably located at Mengeš, on the plain below the hill of Gobavica and the prehistoric predecessor on its top. Only small-scale investigations have as yet been conducted in the Roman settlement, suggesting it spanned from the Augustan period to at least the late 4th century. The centre was located in the area of the present-day primary school, which yielded the remains of numerous well-constructed stone buildings. Remains of wooden buildings and metalworking workshops (smelting furnace lining, air nozzles, slag) have been excavated to the southwest of the settlement centre. A cemetery with cremation and inhumation burials (2nd–4th centuries) occupied the area in between.⁷¹

The five semi-sunken buildings constructed of wooden posts and wattle-and-daub walls date to Late Antiquity. It has not been possible to establish continuity between the earlier Roman settlement and this late habitation.⁷²

Mengeš does not lie on the most probable route of the main road from Emona to Celeia. It is not likely to identify Mengeš as the location of the *Ad quartodecimo* station mentioned in *Itinerarium Burdigalense*, as it was reportedly located 20 miles from Emona and 10 miles from Atrans, which fails to correspond with the actual distances between Mengeš and the two Roman sites.⁷³

A secondary settlement was probably located at Šmartno near Cerklje, of which only the peripheral areas have been investigated. Excavation there revealed a Late Roman stone building with the remains of metalworking furnaces, two roads and a cemetery with cremations and inhumations spanning from the second half of the 1st century to the Late Roman period. Most burials had simple grave pits, two had a rectangular burial chamber and one a domed burial chamber.⁷⁴

Another small settlement was found at Zasip near Bled, where stone buildings were constructed on sunny terraces. Ironworking was practiced here as well, as evidenced by ceramic air nozzles. The small finds recovered during small-scale excavations date to the second half of the 1st and possibly the early 2nd century.⁷⁵

A small terraced settlement from the 1st and 2nd centuries has been unearthed at Bistrica pri Trziču.⁷⁶ Based on the rich burials from the first half of the 1st century, a small settlement or villa was also located at Polhov Gradec.⁷⁷

72 Sagadin 1989; Sagadin 1995a; Sagadin 1999.

73 Šašel 1975a, str. 78, 89 (*Itinerarium Burdigalense*, 560, 8); Sagadin 1995a, str. 217, 230–231; Sagadin 1999, str. 16–17.

74 Žizek, Tomažinčič 2007; Horvat 2015a, str. 172–173.

75 Sagadin 1990, str. 379–383; Sagadin 1995b, str. 15–16, t. 1–2.

76 Sagadin 1984; Sagadin 1995b, str. 17, 21.

77 Ložar 1938; Mráv 2005; Božič 2005, str. 294–295; Železnikar 2009, str. 283–287.

78 Vuga 1979c; Obris naselja [http://gis.arso.gov.si/evode/profile.aspx?id=atlas_voda_Lidar@Arso].

79 Šašel 1959; Raziskovanja 1979; Pleterski, Vuga 1987; Šašel Kos 1997, str. 255–286; Šašel Kos 2009; Lozić 2009; Grahek, Ragolič 2016 – v tej publikaciji.

80 Pleterski, Vuga 1987, str. 137–140; FMRSL 1, str. 148–149, št. 137; Kos 1991.

81 Pleterski, Vuga 1987, sl. 1; Gaspari 2014, str. 123, sl. 128.

82 Vidrih Perko, Sagadin 2004, str. 214 (sl. 3), 216.

71 Sagadin 1989; Sagadin 1995a; Sagadin 1999; M. Sagadin, Antično grobišče v Mengšu, in print; documentation of the ZVKDS OE Kranj. Numerous walls were destroyed in advance of the primary school construction; a 7m deep well was also found.

72 Sagadin 1989; Sagadin 1995a; Sagadin 1999.

73 Šašel 1975a, pp. 78, 89 (*Itinerarium Burdigalense*, 560, 8); Sagadin 1995a, pp. 217, 230–231; Sagadin 1999, pp. 16–17.

74 Žizek, Tomažinčič 2007; Horvat 2015a, pp. 172–173.

75 Sagadin 1990, pp. 379–383; Sagadin 1995b, pp. 15–16, Pl. 1–2.

76 Sagadin 1984; Sagadin 1995b, pp. 17, 21.

77 Ložar 1938; Mráv 2005; Božič 2005, pp. 294–295; Železnikar 2009, pp. 283–287.

Razpršena poselitev

Na emonskem podežlju je verjetno prevladovala razpršena poselitev, osnova te so vile rustike (sl. 2).⁸³ Večinoma so poznane samo lege vil in v nekaterih primerih, na podlagi površinskih najdb in maloštevilnih sondiranj, groba kronologija. Sistematične arheološke raziskave so potekale v vili V ključeh v Rodinah.⁸⁴ Druga maloštevilna večja izkopavanja, kot so bila v Mošnjah in v Polju pri Vodicach, še niso temeljno analizirana in objavljena. Čeprav lahko o razvoju poselitve povemo zelo malo, se na podlagi zdajšnjega vedenja orisujeta glavni fazi vil rustik, starejša od 1. do 3. st. (prva polovica?) in mlajša od 3. st. (konec?) do začetka 5. st.⁸⁵

Najzgodnejšo razpršeno poselitev ravnine v prvi polovici 1. st. dokazuje vodnjak iz Suhadole, verjetno zgrajen v bližini ene prvih vil rustik. Na njegovem dnu so ležali

Sl. 3: Suhadole. Štiriogeljne kopače iz vodnjaka. Prva polovica 1. st. Po: Horvat 2006a, 18.

Fig. 3: Suhadole. Four-pronged hoes from the well. First half of the 1st century. After: Horvat 2006a, 18.

The Roman settlement at Ig probably had its predecessor in the large prehistoric hillfort on Pungrt.⁷⁸ The extent of the settlement is indirectly attested by the locations of the cemeteries with tombstones and burial enclosures,⁷⁹ stray finds⁸⁰ and the route of the Roman road across the Ljubljansko barje, connecting Škofljica with Ig and documented at the eastern edge of the modern village of Ig.⁸¹

The settlement at Krtina was made up of simple wooden buildings; small finds date it from the 2nd to the 4th century.⁸²

Dispersed settlement

The predominant form of habitation in the countryside of Emona, however, must have been a dispersed one, based on villas (Fig. 2).⁸³ Most of our knowledge on these villas consists only of their location. The surface finds and trial trenching results in some cases give a more or less precise chronological information. A systematic archaeological investigation has been conducted of the villa at V ključeh near Rodine.⁸⁴ The few larger-scale excavations, such as those at Mošnje and Polje pri Vodicach, have as yet not been analysed in detail and published. Although very little can be said of the development of the villas in this area, it is possible to identify two main phases: the early one spanning from the 1st to the 3rd century (first half?) and the late one lasting from the (late?) 3rd to the early 5th century.⁸⁵

The earliest evidence of dispersed lowland settlement dates to the first half of the 1st century: it is a well found at Suhadole, which was presumably built in the vicinity of an early villa. Recovered from its bottom were objects, mainly ceramic jugs, bronze buckets and iron mounts for wooden buckets, that came there prior to it being filled in the mid-1st century. Also found were six four-pronged hoes (Fig. 3); it is a tool introduced by colonists from the Apennine Peninsula who used it for tilling and weeding.⁸⁶ The hoes from Suhadole, possibly also the *dolabra* from Loka pri Mengšu,⁸⁷ suggest an increased need for arable land at the beginning of the Roman period.

Individual small finds from the villa at Mošnje date its construction to the first half of the 1st century. The majority of the finds indicates that the main period of occupation spans from the mid-1st to the first half of the 2nd century, when the villa is abandoned.⁸⁸ It had a large enclosed yard (measuring 120 m in length) crossed by a road and the main residential quarters with outhouses arranged around it. The well-constructed main quarters (36.8 x 17.3 m) included a bath complex composed of three rooms with painted walls, hypocaust

78 Vuga 1979c; for an outline of the settlement see: http://gis.arso.gov.si/evode/profile.aspx?id=atlas_voda_Lidar@Arso.

79 Šašel 1959; Raziskovanja 1979; Pleterski, Vuga 1987; Šašel Kos 1997, pp. 255–286; Šašel Kos 2009; Lozić 2009; Grahek, Ragolič 2016 – in this book.

80 Pleterski, Vuga 1987, pp. 137–140; FMRSI 1, pp. 148–149, No. 137; Kos 1991.

81 Pleterski, Vuga 1987, Fig. 1; Gaspari 2014, p. 123, Fig. 128.

82 Vidrih Perko, Sagadin 2004, pp. 214 (Fig. 3), 216.

83 Lenz 2001, pp. 58–59; Gros 2001, pp. 264–270; Höcker 2003.

84 Valič, Petru 1964–1965.

85 Vidrih Perko, Sagadin 2004, pp. 215–217.

86 Sagadin 2002, pp. 44–45; Božič 2005, 338–342; Horvat 2006.

87 Documentation of the ZVKDS.

88 Personal examination of the small finds.

83 Izraz vila rustika uporabljamo kot strokovni termin, ki se je uveljavil v okviru rimske provincialne arheologije. Gre za izolirano in verjetno zaokroženo kmetijsko posest, v jedru katere je zidana glavna bivalna stavba z gospodarskim delom ali z dodatnimi gospodarskimi poslopji; Lenz 2001, str. 58–59. Pojem *villa rustica* v antičnih literarnih virih in kot arheološki termin, npr. Gros 2001, str. 264–270; Höcker 2003. Ustrezen slovenski prevod izraza bi bil lahko *samotni dvor*, prim. *samotna kmetija*: Ilesič 1950, str. 85–93.

84 Valič, Petru 1964–1965.

85 Vidrih Perko, Sagadin 2004, str. 215–217.

predmeti, ki so prišli vanj še pred zasutjem sredi 1. st. Med najdbami prevladujejo keramični vrči, bronasta vedra in železni okovi za lesena vedra. Najdenih je bilo tudi šest štirogelnih kopač (sl. 3). Gre za orodje, ki se je s kolonisti širilo z Apeninskega polotoka in so ga uporabljali za globoko okopavanje tal ter čiščenje s plevelom preraščenih površin.⁸⁶ Kopače iz Suhadol, kot morda tudi dolabra iz Loke pri Mengšu,⁸⁷ kažejo, da so se na začetku rimske dobe verjetno razširile tudi obdelovalne površine.

Gradnja vile v Mošnjah lahko na podlagi posameznih drobnih najdb postavimo v prvo polovico 1. st. Glavnina gradiva kaže glavni čas uporabe od sredine 1. do prve polovice 2. st., ko je bila vila opuščena.⁸⁸ Imela je veliko obzidano dvorišče (dolžina 120 m), ki ga je prečila cesta, ob obodni zid pa so bili pristonjeni glavna bivalna stavba in gospodarski objekti. Kakovostno grajena glavna stavba (36,8 x 17,3 m) je imela kopalnico, sestavljeno iz treh prostorov s poslikanim ometom, talnim ogrevanjem in mozaiki. Mlajše drobne najdbe in številni novci na vrhu ruševinskih plasti pričajo o nadaljevanju življenja v neposredni bližini vile v 3. in 4. st.⁸⁹

Vila iz druge polovice 1. in prve polovice 2. st., odkrita v Ključeh pri Rodinah, je imela tri stavbe in obzidano četverokotno dvorišče (sl. 4). V vili najden kos surovega železa kaže na železarsko dejavnost.⁹⁰

Vilo v Spodnjih Praprečah, na vhodu v dolino Črnega grabna, maloštevilne drobne najdbe datirajo v čas od druge polovice 1. do 3. st.⁹¹ Majhno naselje ali vilo rustiko kaže tudi grobišče v Bobovku, kjer so pokopavali v drugi polovici 1. in v 2. st.⁹² Razpršeno poselitev v obliki zaselkov ali vil lahko opazujemo tudi na lžanskem, v okolici naselbine na Igu.⁹³

V 4. st. je bilo podeželje razmeroma gosto pozidano z vilami. Kdaj so bile zasnovane vile te mlajše skupine, ni jasno, morda že v 3. st. Prav tako ne vemo, kdaj natančno so bile opuščene. Zanje so značilni kakovostna gradnja in v primerjavi s starejšim obdobjem višji bivalni standardi, na primer prostori s talnim ogrevanjem.⁹⁴ V Žabnici se ostanki antične arhitekture raztezajo na razdalji okoli 300 metrov. V osrednjem stavbnem kompleksu, velikem približno 50 x 100 metrov, so bili odkriti tubuli, mozaiki in slikan omet.

and floor mosaics. The small finds and numerous coins found on top of the debris layers date to the 3rd and 4th centuries and reveal a continuation of habitation in the immediate vicinity.⁸⁹

The villa at V ključeh near Rodine dates to the second half of the 1st and first half of the 2nd century. It had three buildings and an enclosed rectangular yard (Fig. 4). A piece of raw iron suggests ironworking activity at the villa.⁹⁰

Sl. 4: Vila rustika V ključeh pri Rodinah, druga polovica 1. in prva polovica 2. st. Vila stoji na robu savske terase, nad poplavnim območjem, ki je bilo nekoč verjetno zamočvirjeno ali ojezereno (ledinsko ime Blata). Vidi se obzidano dvorišče (približno 67 x 71 x 76 x 62 m) z vsaj tremi stavbami, ki so bile pristonjene na obodni zid. Ves kompleks obdaja zunanji zid, od katerega so razpoznavne tri stranice (68 x 124 x 105 m). Lidarski posnetek, avtor Dimitrij Mlekuž, ZVKDS, Center za preventivno arheologijo.

Fig. 4: Villa rustica at Ključeh near Rodine, second half of the 1st and first half of the 2nd century. The villa is located at the edge of a terrace of the Sava river, raised above the flood area that was presumably once either a marsh or a lake (local name of Blata, meaning 'muds'). The image shows an enclosed yard (67 x 71 x 76 x 62 m) with at least three buildings positioned along the enclosure. The enclosure is visible on three sides (68 x 124 x 105 m). Lidar image by Dimitrij Mlekuž, ZVKDS, Center za preventivno arheologijo.

The villa at Spodnje Prapreče, located at the entrance into the valley of Črni graben, has yielded few finds thus far, which date it from the second half of the 1st to the 3rd century.⁹¹ The cemetery at Bobovek, with burials from the second half of the 1st and the 2nd century, indicates the existence of either a small settlement or a villa.⁹² The existence of hamlets or farmsteads has also been noted in the surroundings of the settlement at Ig.⁹³

In the 4th century, there were fairly numerous villas strewn across the countryside. The beginning of these late-phase villas has not

86 Sagadin 2002, str. 44–45; Božič 2005, str. 338–342; Horvat 2006.

87 Dokumentacija ZVKDS.

88 Oseben pregled gradiva.

89 Lux 2008; Kramar, Lux, Mirtič 2008; Lux, Sagadin 2012; Lavrič 2015.

90 Valič, Petru 1964–1965; Sagadin 1995b, str. 15; Vidrih Perko, Sagadin 2004, str. 216; Mlekuž 2013, str. 123, sl. 6.3. Železo: Meterc 1992. Naključno najdeni novci zajemajo daljše obdobje: FMRSL 2, str. 136, št. 110. FMRSL 4, str. 150–151, št. 70.

91 Sagadin 1995b, str. 17–18, t. 3–4; Sagadin 2004, str. 48–49.

92 Petru 1958–1959; Petru, Valič 1958–1959.

93 Pleterski, Vuga 1987, str. 137–143, sl. 1.

94 Vidrih Perko, Sagadin 2004, str. 216.

89 Lux 2008; Kramar, Lux, Mirtič 2008; Lux, Sagadin 2012; Lavrič 2015.

90 Valič, Petru 1964–1965; Sagadin 1995b, p. 15; Vidrih Perko, Sagadin 2004, p. 216; Mlekuž 2013, p. 123, Fig. 6.3. For the raw iron see: Meterc 1992. The stray coin finds show a time span that is longer than suggested by the small finds: FMRSL 2, p. 136, No. 110; FMRSL 4, pp. 150–151, No. 70.

91 Sagadin 1995b, pp. 17–18, Pls. 3–4; Sagadin 2004, pp. 48–49.

92 Petru 1958–1959; Petru, Valič 1958–1959.

93 Pleterski, Vuga 1987, pp. 137–143, Fig. 1.

Novci kažejo na sredino 4. st., v bližini najden del nagrobnega spomenika pa je verjetno iz druge polovice 2. st.⁹⁵ Okoli 1,5 kilometra od Žabnice je pri sv. Miklavžu v Spodnjih Bitnjah stala približno sočasna vila.⁹⁶ V 3. do 4. st. z mogočimi zgodnejšimi začetki sodijo tudi vile v Čirčah,⁹⁷ Žejah pri Komendi,⁹⁸ Polju pri Vodica⁹⁹ in Šentpavlu.¹⁰⁰ Na konec 4. in v začetek 5. st. lahko postavimo z mozaiki okrašene stavbe, odkrite v Lescah, na Rosovih grobljah v Šmartnem v Tuhinju in v Križevski vasi pri Moravčah (sl. 7).¹⁰¹ Mozaiki so podobni tistim iz zgodnjekrščanskih cerkva v Emoni, tako da gre verjetno za ostanke podeželskih cerkvenih zgradb, ki so bile v Lescah in Šmartnem v Tuhinju morda postavljene v okviru vil.¹⁰²

Razširjenost vil priča, da so bili konec 1. in v 2. st. poseljeni že vsi ravninski predeli.¹⁰³ Trenutno stanje raziskav, pri čemer upoštevamo naselbinske točke iz celotnega antičnega obdobja, nakazuje več razmeroma gostih območij poselitve na Savski ravnini: med Mengešem in Šmartnim pri Cerkljah (sl. 5), vzdolž Kokre (med Šenčurjem in Naklim) in na zahodnem delu Sorškega polja, med Tržiško Bistrico in Zgošo ter v Deželi.¹⁰⁴ Na širšem območju Komende je opazna zgoštevitev naselbinskih točk, ki sodijo v 3. do 4. st.¹⁰⁵ Po zgoščenosti najdišč sodeč sta tudi Srednja vas pri Šenčurju¹⁰⁶ in Žirovnica močnejši poznorimski poselitveni območji.¹⁰⁷

Bernarda Županek je raziskovala vpliv mesta (Emona) na razporeditev naselbin v okolici. Ugotovila je redkost naselbinskih točk do šestega kilometra okoli Emona in domnevala prvo zgoštevitev naselbin med 12. in 15. kilometrom ter drugo med 24. in 27. kilometrom. V pasu predvidene prve zgoščitve ležita lokalni središči Mengeš in Ig,¹⁰⁸ vendar prostor ni dovolj raziskan, da bi lahko domnevo Županekove potrdili.

Gospodarstvo

Gospodarsko osnovo razpršene in razmeroma goste poselitve, ki jo opažamo na bolj raziskanih manjših ob-

been confirmed, but may date to the 3rd century. Also unknown is the exact date of their abandonment. The villas in questions were well-built and provided more comfortable living in comparison with the earlier villas as they included rooms with underfloor heating.⁹⁴ The architectural remains at Žabnica spread across 300 m. The main building complex, measuring roughly 50 by 100 m, revealed tubuli, mosaics and painted plaster, but also coin finds that date it to the mid-4th century.⁹⁵ Built into the nearby church is a block of funerary architecture, which probably dates to the second half of the 2nd century. A contemporary villa stood some 1.5 km north of Žabnica at the church of sv. Miklavž (St Nicholas) in Spodnje Bitnje.⁹⁶ Also dating to the 3rd and 4th centuries, with possible earlier beginning, are the villas at Čirče,⁹⁷ Žeje pri Komendi,⁹⁸ Polje pri Vodica⁹⁹ and Šentpavel.¹⁰⁰ The buildings decorated with mosaics that have been unearthed at Lesce, Rosove groblje in Šmartno v Tuhinju and in Križevska vas near Moravče (Fig. 7) date to the late 4th and early 5th centuries.¹⁰¹ Their mosaics are comparable with those uncovered in the Early Christian churches in Emona, suggesting that they represent the remains of church buildings in the countryside, which may have formed part of a villa in the case of Lesce and Šmartno v Tuhinju.¹⁰²

The distribution of the villas reveals that in the late 1st and in the 2nd century almost all of the lowland was settled.¹⁰³ The current state of research indicates several areas of relatively dense habitation on the Savska ravan: between Mengeš and Šmartno near Cerklje (Fig. 5), along the River Kokra (between Šenčur and Naklo), in the western part of Sorško polje, between the River Tržiška Bistrica and Zgoša, as well as in Dežela.¹⁰⁴ The wider area of Komenda shows a concentration of settlement sites from the 3rd and 4th centuries.¹⁰⁵ Srednja vas pri Šenčurju¹⁰⁶ and Žirovnica also appear to bear concentrated remains of Late Roman habitation.¹⁰⁷

Bernarda Županek studied the influence of the city (Emona) on the distribution of the settlements in its surroundings. She observed a scarcity of settlement sites in the distance of up to 6 km from Emona and presumed the first concentrations in the distance between 12 and 15 km, and the second concentration in the distance between 24 and 27 km. The local centres at Mengeš

95 Šubic, Sagadin 1983; Sagadin 1995b, str. 19; Nanut, Vršnik 2016. Odprto ostaja tudi vprašanje, ali gre za veliko vilo, več poselitvenih faz ali za strnjeno naselje.

96 Sagadin 1990, str. 375–379, t. 1–2; Sagadin 1995b, str. 19. Najdišče je morda povezano z Žabnico v enotno večje naselje.

97 Sagadin 1995b, str. 18–19.

98 Sagadin 1995b, str. 18, t. 4: 4–8; Sagadin 2002, str. 43.

99 T. Žerjal, osebno.

100 Josipovič, Sagadin 2001; Jerončič, Novšak 2006.

101 Božič 1995, str. 44–49. Križevska vas: Gabrovec 1954, str. 132–142.

102 Božič 1995, str. 44–49; Plesničar-Gec 1983; Djurić 2005; Djurić 2012.

103 Sagadin 1995b, str. 20.

104 Sagadin 2008, str. 173–176, karta 7.

105 Sagadin 2002, str. 43–45.

106 Sagadin 2006a, str. 23–25.

107 Sagadin 2000, str. 150–152.

108 Županek 2001, str. 71–73; Županek 2002a, str. 47–48; Županek 2003, str. 212.

94 Vidrih Perko, Sagadin 2004, p. 216.

95 Šubic, Sagadin 1983; Sagadin 1995b, p. 19; Nanut, Vršnik 2016. It is not clear whether these are the remains of a large villa, of several habitation phases of a villa or of a secondary settlement.

96 Sagadin 1990, pp. 375–379, Pls. 1–2; Sagadin 1995b, p. 19. The site may be connected with that at Žabnica forming a single large settlement.

97 Sagadin 1995b, pp. 18–19.

98 Sagadin 1995b, p. 18, Pl. 4: 4–8; Sagadin 2002, p. 43.

99 T. Žerjal, pers. comm.

100 Josipovič, Sagadin 2001; Jerončič, Novšak 2006.

101 Božič 1995, pp. 44–49. For Križevska vas see: Gabrovec 1954, pp. 132–142.

102 Božič 1995, pp. 44–49; Plesničar-Gec 1983; Djurić 2005; Djurić 2012.

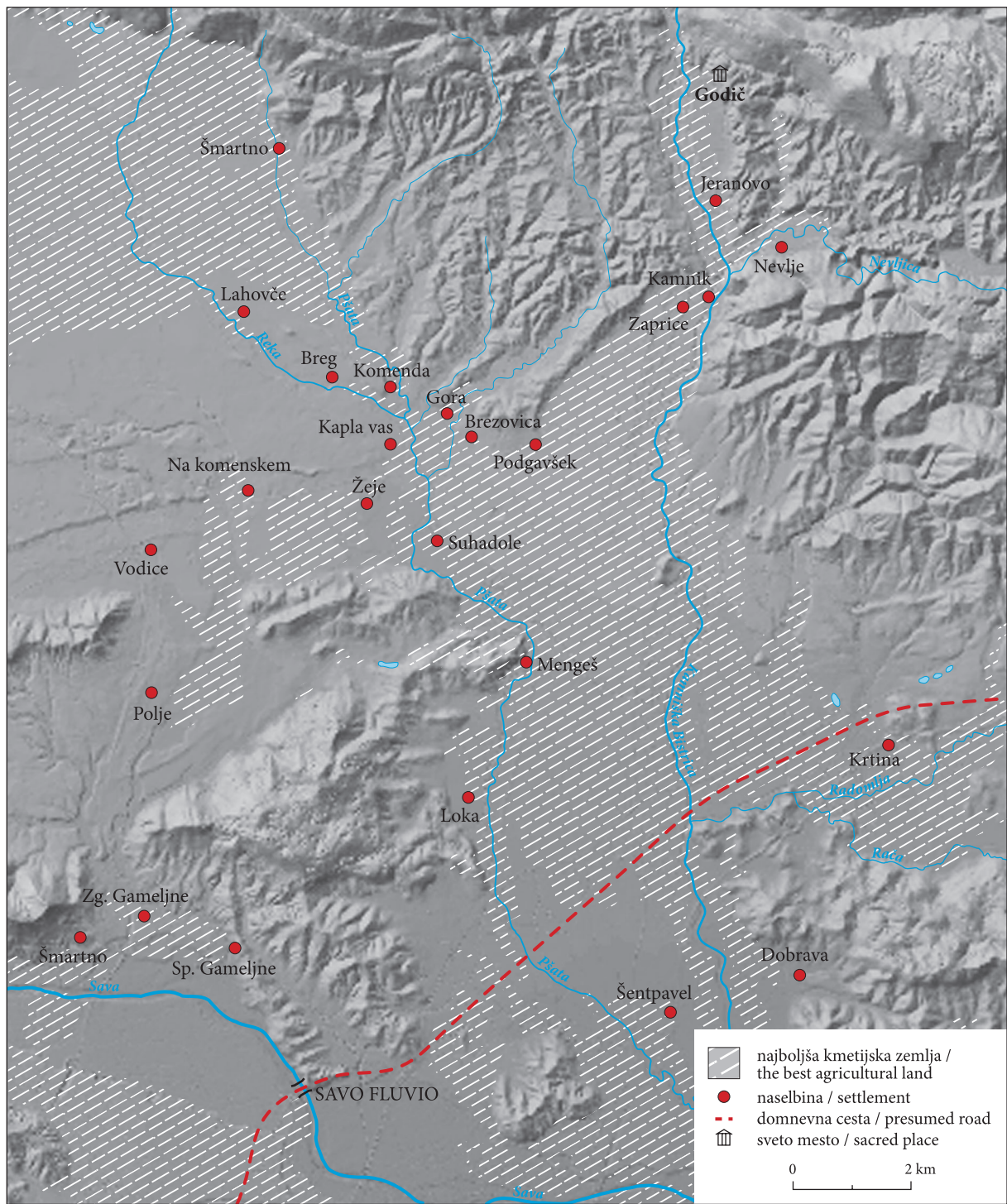
103 Sagadin 1995b, p. 20.

104 Sagadin 2008, pp. 173–176, Map 7.

105 Sagadin 2002, pp. 43–45.

106 Sagadin 2006a, pp. 23–25.

107 Sagadin 2000, pp. 150–152.

Sl. 5: Antična najdišča ob Kamniški Bistrici in Pšati. Območja najboljše kmetijske zemlje po Sagadin 2008, karta 7 (pripravila M. Erič in V. Celin po Digitalni pedološki karti Slovenije, Ministrstvo za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano R Slovenije, 2000).

Fig. 5: Roman-period sites along the Kamniška Bistrica and Pšata rivers. Areas of prime agricultural land after Sagadin 2008, Map 7 (prepared by M. Erič and V. Celin on the basis of the Digitalna pedološka karta Slovenije, Ministrstvo za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano R Slovenije, 2000).

močjih, najverjetneje pomeni poljedelstvo na kakovostnih zemljiščih v ravnini.¹⁰⁹ Antična najdišča v visokogorju Gorenjske s svojo enakomerno razširjenostjo in tam najdenimi živinskimi zvonci nakazujejo sezonsko pašo v gorah (sl. 2).¹¹⁰

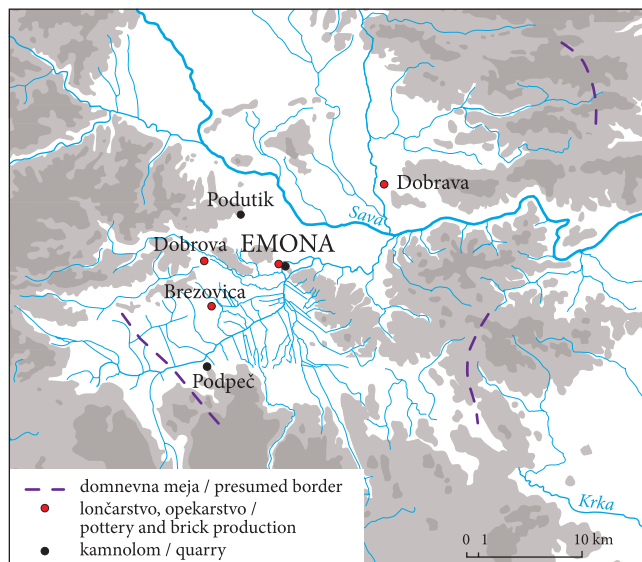
V severnem predmestju Emone so stali lončarski obrati. Edina na tem predelu arheološko raziskana lončarska peč je bila po opustitvi zapolnjena z lokalnimi keramičnimi izdelki, ki so datirani v drugo polovico 1. in v prvo polovico 2. st.¹¹¹ S proizvodi emonskih delavnic so se oskrbovali na emonskem podeželju, na primer v vili v Mošnjah,¹¹² le posamič pa so segli prek meja agra, denimo do svetišča Savusa in Adsallute v Savi pri Hrastniku.¹¹³

O lončarskih in opekarskih obratih zunaj Emone so znane samo lokacije (sl. 6). Velik opekarski obrat (200 x 140 m) je stal na Brezovici pri Ljubljani,¹¹⁴ sledovi še enega so bili odkriti na Dobrovi pri Ljubljani.¹¹⁵ Na Dobravi pri Ihanu je morala tudi biti velika lončarska delavnica ali opekarna, ki pa je bila zaradi kopanja ilovice v 20. st. večidel uničena.¹¹⁶

Po napisu, ki omenja *collegia dendrophorum in centonariorum*, sklepamo, da so se na območju Iga ukvarjali z lesarstvom, na izdelavo kovinskih predmetov pa kaže orodje, upodobljeno na nagrobnikih.¹¹⁷

Skromni sledovi železarstva so bili odkriti v Mengšu, Šmartnem pri Cerkljah, Zasipu in na Rodinah.¹¹⁸ Raziskovalci so zaradi močnega železarstva v srednjem in novem veku domnevali, da je bilo to na istem območju dobro razvito tudi v antiki,¹¹⁹ vendar za zdaj še nimamo zanesljivih arheoloških dokazov za kopanje oziroma nabiranje železove rude in primarno taljenje železa.

Kamnolomi kremenastega peščenjaka, iz katerega so zgradili Emono, so ležali na pobočjih Grajskega griča (sl. 6).¹²⁰ Pomembnejši arhitekturni členi v Emoni so bili izdelani iz lokalnih apnencev. Tako je bil v rabi gliniški apnec z nahajališč med Podutikom in Kamno Gorico.¹²¹ Podpeški kamen so uporabljali za spomenike z napisi in zidove v Emoni od 2. st. naprej.¹²² Tri kamnoseške delavnice, ki so uporabljale

Sl. 6: Kamnolomi in lončarske oz. opekarske delavnice na južnem delu emonskega ozemlja.

Fig. 6: Quarries, pottery workshops and brickworks in the southern part of Emona's territory.

and Iga lie in the belt of the first concentrations,¹⁰⁸ but the areas are not investigated well enough to enable us to either confirm or refute Županek's supposition.

Economy

The economy of this dispersed, but relatively densely distributed settlement was probably based on arable farming on the fertile land in the plains.¹⁰⁹ In addition, the evenly distributed Roman-period sites in the alpine areas of the region of Gorenjska that yielded animal bells indicate seasonal mountain pasture (Fig. 2).¹¹⁰

The northern suburbs of Emona yielded pottery workshops. One of them has been investigated, more precisely its pottery kiln, which came to be filled, after production had ceased, with local ceramic products from the second half of the 1st and first half of the 2nd centuries.¹¹¹ The products of the workshops at Emona were used in the countryside, for example at the villa in Mošnje,¹¹² but only individual products reached beyond the boundaries of the Emona territory, for example to the sanctuary of Savus and Adsalluta at Sava near Hrastnik.¹¹³

For the pottery workshops and brickworks outside Emona, only their location is known and not their products (Fig. 6). A large brickworks (200 x 140 m) was located at Brezovica near Ljubljana,¹¹⁴ while traces

109 Sagadin 2008, str. 161–176, karta 7.

110 Cevc 1997; Cevc 2006a; Horvat 2002; Horvat 2006b; Horvat 2010b.

111 Istenič, Plesničar-Gec 2001; Istenič, Daszkiewicz, Schneider 2003; Istenič 2011.

112 J. Horvat, in pripravi.

113 Prim. Krajšek, Stergar 2008.

114 Müllner 1894; Rutar 1899, str. 35; Šašel 1975b. O žigih na opekah iz Emone: Šašel 1968, str. 558–559; Gaspari 2014, str. 177.

115 Železnikar 2009, str. 287–288.

116 Stražar 1974, str. 33–35; Gabrovec 1975.

117 Šašel 1959, str. 122, sl. 5; Šašel Kos 1997, str. 255–256, 261–264; Šašel Kos 1999b, str. 235.

118 Glej zgoraj.

119 Šašel 1960, str. 218–220; Vidrih Perko, Sagadin 2004, str. 209–211.

120 Ramovš 1990, str. 15; Gaspari 2010, str. 133–134.

121 Ramovš 1990, str. 15–20.

122 Šašel Kos 1997, str. 18–19, sl. 3; Gaspari 2014, str. 176.

108 Županek 2001, pp. 71–73; Županek 2002a, pp. 47–48; Županek 2003, pp. 212.

109 Sagadin 2008, pp. 161–176, Map 7.

110 Cevc 1997; Cevc 2006a; Horvat 2002; Horvat 2006b; Horvat 2010b.

111 Istenič, Plesničar-Gec 2001; Istenič, Daszkiewicz, Schneider 2003; Istenič 2011.

112 J. Horvat, in preparation.

113 Cf. Krajšek, Stergar 2008.

114 Müllner 1894; Rutar 1899, p. 35; Šašel 1975b. For the stamps on the bricks from Emona see: Šašel 1968, pp. 558–559; Gaspari 2014, p. 177.

podpeški kamen, so bile verjetno na lgu, v Strahomerju in lški vasi. Najstarejši ižanski nagrobnik je iz prve polovice 1. st., večina pa sodi v čas od sredine 2. do sredine 3. st.¹²³ Tuf, verjetno iz lokalnih kamnolomov, so uporabili kot gradbeni in dekorativni kamen pri gradnji vil v Mošnjah¹²⁴ in pri Rodinah¹²⁵ ter za nagrobnik, vzdian v cerkev v Lescah.¹²⁶

Prebivalstvo

V Emoni so v času ustanovitve prevladali doseljenci z Apeninskega polotoka, kar se dobro vidi v epigrafskih spomenikih.¹²⁷ Imena na nagrobnikih severno od Emone (Savska ravan) kažejo tako priseljene Rimljane kot keltski substrat.¹²⁸ Na območju osrednje in vzhodne Slovenije se je v predrimskem obdobju širila mokronoška skupina, katere glavni nosilci so bili keltski Tavriski.¹²⁹

Imena na nagrobnikih z lga in iz Grosupeljske kotline so povezana s predrimsko etnično skupino, ki je bila blizu Venetom.¹³⁰ Posebnost staroselcev ižanskega konca je postavljanje številnih kamnitih nagrobnikov, kar morda kaže na to, da so se številni med njimi ukvarjali s kamnoseštvo.¹³¹ Drugod na podeželju so ostanki nagrobnikov in grobnic redki. Ostanki monumentalnih grobnic so bili odkriti v Blagovici,¹³² nagrobniki v Mengšu,¹³³ posamezni nagrobniki pa se verjetno vežejo na razpršeno poselitev.¹³⁴

V Emoni je bilo odkritih nekaj grobov z orožjem iz srednje- in poznoavgustejskega časa. Pridajanje orožja je predrimska tradicija, ki kaže, da gre verjetno za pokope pripadnikov rimskih pomožnih enot, po izvoru Keltovs s širšega območja jugovzhodnih Alp.¹³⁵ Grobovi z orožjem so na emonskem podeželju izredno redki in jih srečamo samo v Polhovem Gradcu (prva polovica 1. st.)¹³⁶ in Bobovku (flavijsko obdobje).¹³⁷ V teh dveh primerih gre morda za pokope veteranov iz pomožnih enot, ki so se vrnil v domače okolje in se ustalili v novih nižinskih naselbinah.¹³⁸

of another one were found at Dobrova near Ljubljana.¹¹⁵ The pottery workshop or brickworks at Dobrava near Ihan must have been quite extensive, but loam extraction in the 20th century destroyed most of it.¹¹⁶

The inscription mentioning *collegia dendrophorum* and *cetonariorum* shows that woodworking activities took place in the lg area, while depictions on funerary reliefs also attest to the production of metal tools and implements.¹¹⁷

Traces of ironworking have been unearthed at Mengeš, Šmartno near Cerklje, Zasip and Rodine.¹¹⁸ Based on the importance of ironworking activities in the medieval and the modern periods, scholars have supposed that ironworking must have been well developed in Roman times as well,¹¹⁹ though no reliable archaeological evidence of extraction or collection of iron ore and primary iron smelting has as yet come to light.

The quartz sandstone used to build the walls of the colony of Emona was quarried on the slopes of the nearby Grajski grič (Fig. 6).¹²⁰ Architectural members were made of locally available limestones. One of those was Podutik limestone quarried between Podutik and Kamna Gorica.¹²¹ Podpeč limestone was used for monuments with inscriptions and the walls of Emona from the 2nd century onwards.¹²² Three stonemason's workshops using Podpeč limestone were presumably active at lg, Strahomer and lška vas. The earliest tombstone from lg dates to the first half of the 1st century, though most span from the mid-2nd to the mid-3rd century.¹²³ The tuff, probably also quarried locally, was used as building material and as decorative stone in the construction of the villas at Mošnje¹²⁴ and Rodine,¹²⁵ but also for the tombstone built into the church in Lesce.¹²⁶

Population

For the time of the foundation of the colony, the epigraphic monuments show that the inhabitants of Emona mainly came here from the Apennine Peninsula.¹²⁷ In the pre-Roman period, central and eastern Slovenia lay within the area of the Mokronog group, dominated by the Celtic tribe of Taurisci.¹²⁸ Thus, the names on the tombstones found north of Emona (in the Savska ravan) reveal both Roman immigrants and a population of Celtic origin.¹²⁹

123 Lozić 2009; Šašel Kos 1997, str. 254–286.

124 Lux 2008; Kramar, Lux, Mirtič 2008, str. 171–172, 179; Lux, Sagadin 2012, str. 314.

125 Valič, Petru 1964–1965, str. 323.

126 AIJ 218.

127 Šašel 1968, str. 565–566.

128 Šašel 1960, str. 218; Šašel Kos 1997, str. 288; Zupančič 2003, str. 8.

129 Gabrovec 1966b, str. 195–197; Božič 1987; Božič 1999, str. 192–201.

130 Šašel Kos 1997, str. 255; Repanšek 2016.

131 Šašel 1959; Šašel Kos 1997, str. 255; Šašel Kos 2008, str. 697.

132 Sagadin 2004.

133 Sagadin 1999.

134 Npr. Šašel 1960, str. 18; Sagadin 1995b, str. 19; Šašel Kos 1997, str. 287–306; Zupančič 2003, str. 8; Lozić 2009.

135 Gaspari 2014, str. 124–126; Gaspari et al. 2015.

136 Ložar 1938; Božič 2005, str. 294–295; Mráv 2005; Istenič 2013, str. 26.

137 Petru, Valič 1958–1959; Istenič 2013, str. 26.

138 Horvat 2009, str. 373–374; Istenič 2013, str. 26–27; Gaspari et al. 2015, str. 160–161.

115 Železnikar 2009, pp. 287–288.

116 Stražar 1974, pp. 33–35; Gabrovec 1975.

117 Šašel 1959, p. 122, Fig. 5; Šašel Kos 1997, pp. 255–256, 261–264; Šašel Kos 1999b, p. 235.

118 See above.

119 Šašel 1960, pp. 218–220; Vidrih Perko, Sagadin 2004, pp. 209–211.

120 Ramovš 1990, p. 15; Gaspari 2010, pp. 133–134.

121 Ramovš 1990, pp. 15–20.

122 Šašel Kos 1997, pp. 18–19, Fig. 3; Gaspari 2014, p. 176.

123 Lozić 2009; Šašel Kos 1997, pp. 254–286.

124 Lux 2008; Kramar, Lux, Mirtič 2008, pp. 171–172, 179; Lux, Sagadin 2012, p. 314.

125 Valič, Petru 1964–1965, p. 323.

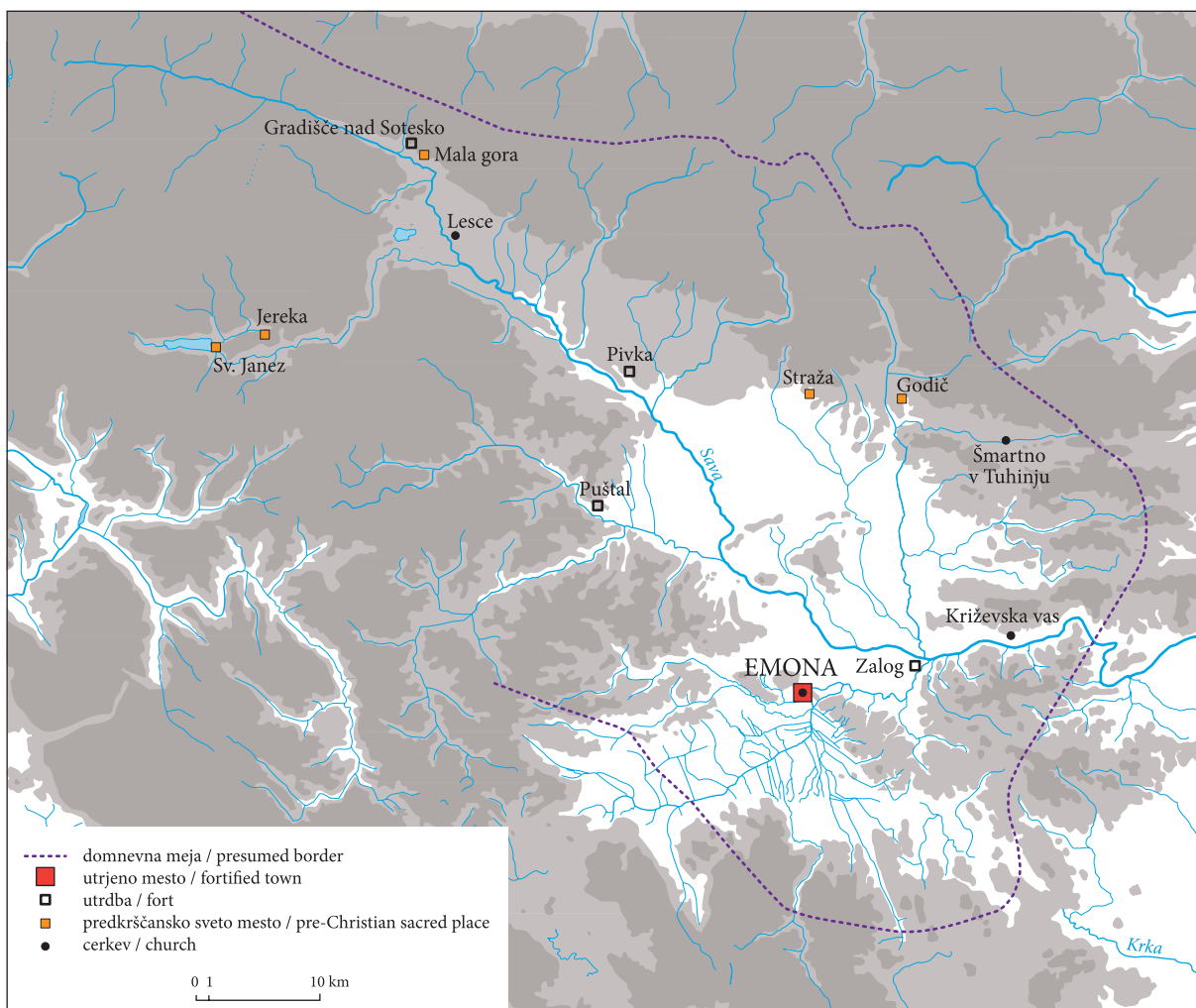
126 AIJ 218.

127 Šašel 1968, pp. 565–566.

128 Gabrovec 1966b, pp. 195–197; Božič 1987; Božič 1999, pp. 192–201.

129 Šašel 1960, p. 218; Šašel Kos 1997, p. 288; Zupančič 2003, p. 8.

Sl. 7: Izbrane točke iz poznorimskega obdobja na emonskem ozemlju.
Fig. 7: Select Late Roman sites in the territory of Emona.

Sveta mesta

Kot tudi drugod po imperiju so sveta mesta ležala pogosto na značilnih točkah v pokrajini, kot so vodni izviri, brzice, jame in prelazi (sl. 7).¹³⁹

Čaščenje božanstev, med katerimi so verjetno še dolgo prevladovala stara predrimska, se je na emonskem podeželju le redko izrazilo v postavljanju posvetilnih napisov.¹⁴⁰ Ob brzicah Ljubljanice pri Fužinah je bil najden oltar, posvečen drugače neznanemu bogu Laburusu.¹⁴¹ V Podkornu je bilo postavljeno posvetilo Saverkni, ki je morda predstavljala božanstvo izvirov Save Dolinke.¹⁴²

Pri Sv. Janezu v Bohinju, ob izteku Jezernice, je bila izkopana preprosta lesena stavba z močno žganinsko plastjo, v kateri je bilo 155 novcev in sedem fibul. Fibule

The names carved into the tombstone in the Ig area and the Grosuplje basin reveal a pre-Roman ethnic group close to the Veneti.¹³⁰ The local population of the Ig area set up numerous tombstones, which may suggest that many of them were stonemasons.¹³¹ Elsewhere in the Emona countryside, remains of tombstones and funerary architecture in general are rare. Remains of funerary architecture have been found at Blagovica,¹³² and several tombstones at Mengeš,¹³³ while the individual finds of tombstones elsewhere are probably connected with the dispersed habitations.¹³⁴

The cemeteries of Emona yielded several graves with weapons from the Middle and Late Augustan periods. Placing weapons in graves is a pre-Roman tradition, revealing the deceased as members

¹³⁹ Šašel Kos 1999a; Šašel Kos 2000.

¹⁴⁰ Šašel Kos 1997, str. 255; Šašel Kos 2008, str. 696–698.

¹⁴¹ Šašel Kos 1999a, str. 24; Šašel Kos 2008, str. 691.

¹⁴² Lovenjak 2007; Lovenjak 2012.

¹³⁰ Šašel Kos 1997, p. 255; Repanšek 2016.

¹³¹ Šašel 1959; Šašel Kos 1997, p. 255; Šašel Kos 2008, p. 697.

¹³² Sagadin 2004.

¹³³ Sagadin 1999.

¹³⁴ E.g.: Šašel 1960, p. 18; Sagadin 1995b, p. 19; Šašel Kos 1997, pp. 287–306; Zupančič 2003, p. 8; Lozić 2009.

segajo od poznolatenskega do srednjeceasarskega obdobja, novcev je največ iz 2. in iz 4. st. Sestava najdb, ki se razlikuje od sočasnih naselbinskih sklopov, nakazuje, da je tu stalo svetišče.¹⁴³

Odkriti sta bili dve jamski svetišči.¹⁴⁴ V skalnem spodmolu Pod gričo pri Godiču, na izviru potoka Ribnik, je bil raziskan 8 metrov dolg zidan hodnik ter najdeni številni novci, fina keramika, oljenke, srebrne palmete in živalske kosti. Med 210 novci jih velika večina sodi v 4. st. Najmlajša sta dva Honorijeva novca, kovana v letih 408–423.¹⁴⁵ Podobno svetišče je moralo biti tudi v jami Mala gora nad Mostami, kjer slikan omet nakazuje opremo svetišča, votivne darove in ostanke ritualov pa predstavljajo novci, lončenina, oljenke in srebrne palmete. Med 448 novci prevladujejo tisti iz 4. st., najmlajša dva pa sta bila kovana v letih 408–423.¹⁴⁶

Na Jereki v Bohinju in na Straži nad Šmartnim so bili najdeni miniaturni lemeži in črtala, katerih pomen je bil verjetno votiven.¹⁴⁷ Zdi se, da sta ti dve stari višinski naselbini, sicer opuščeni na začetku rimske dobe, morda obdržali ali pozneje pridobili posebno vlogo v čaščenju božanstev.¹⁴⁸

Neznanemu božanstvu sta bili najverjetneje darovani zlati fibuli z odročnega prelaza Volovljek v Kamniško-Savinjskih Alpah.¹⁴⁹ Tudi srebrno fibulo s Pečic na Veliki Planini, položeno pod velik kamen, lahko razlagamo kot posamični votivni dar.¹⁵⁰

Mozaiki iz Lesc, Šmartna v Tuhinju in Križevske vasi so prva sled krščanstva na podeželju konec 4. in na začetku 5. st.¹⁵¹

Spremembe v poznorimski dobi

Ravnine so bile v 4. st. še dobro poseljene,¹⁵² manjka pa natančnih arheoloških virov o koncu nižinske poselitve. Zadnjo fazo verjetno predstavljajo stavbe z zgodnje-krščanskimi mozaiki iz Lesc in Šmartna v Tuhinju. Njim sočasni so verjetno ostanke zgodnjekrščanskega mozaika iz Križevske vasi, ki pa leži že v hribovitem svetu nad Savo

of Roman auxiliary units, Celtic in origin, probably enlisted from the south-eastern Alpine region.¹³⁵ In the countryside of Emona, graves with weapons are extremely rare and have thus far only been documented at Polhov Gradec (first half of the 1st century)¹³⁶ and Bobovec (Flavian period).¹³⁷ These may represent the burials of veterans serving in the auxiliary units, who returned to their home territory after retiring and settled in the newly formed lowland settlements.¹³⁸

Places of worship

As elsewhere across the Empire, sacred sites were often located on prominent spots in the landscape such as water springs, rapids, caves and mountain passes (Fig. 7).¹³⁹

The worships of divinities in the countryside of Emona, which predominantly included those of pre-Roman origin probably long into the Roman period, only rarely involved setting up votive inscriptions.¹⁴⁰ One of these is an altar dedicated to the otherwise unknown god Laburus, which was found at the rapids on the Ljubljana at Fužine.¹⁴¹ Another example is the dedication to Saverca, who may have been the divinity of the springs of the Sava Dolinka, which was put up at Podkoren.¹⁴²

A simple wooden building with a thick layer of burnt remains has been excavated at the church of sv. Janez (St John) in Bohinj, at the outflow of the River Jezernica, which revealed 155 coins and seven brooches. The brooches date from the Late La Tène to the Middle Imperial period, while most coins date to the 2nd and the 4th century. The composition of the finds, which differs markedly from contemporary habitation sites, suggests the existence of a sanctuary.¹⁴³

There are also two sacred cave sites known in the countryside of Emona.¹⁴⁴ The rock shelter of Pod gričo near Godič, at the spring of the Ribnik stream, revealed an eight-metre long path leading to it, as well as numerous coins, ceramic tableware, oil lamps, silver leaf plaques and animal bones. Most of the 210 recovered coins date to the 4th century, with the latest two coins, of Honorius, minted in 408–423 AD.¹⁴⁵ A similar sanctuary must have existed in the cave of Mala gora above Moste, where painted plaster indicates a decorated sanctuary interior, while the recovered coins, pottery, oil lamps and silver leaf plaques represent votive offerings and remains of rituals. Most of the 448 coin finds again date to the 4th century, with the latest two minted in 408–423 AD.¹⁴⁶

143 Josipovič, Gaspari, Miškec 2012.

144 Šašel Kos 2000, str. 31–33.

145 Knific 1997a; FMRSL 3, str. 137–147, št. 82; FMRSL 4, str. 162–167, št. 83; FMRSL 5, str. 123, št. 59.

146 Tudi imenovana Jama pod Žičico. Knific 1997b; Sagadin 2000, str. 149–150; FMRSL 4, str. 147–150, št. 69; FMRSL 5, str. 88–115, št. 49.

147 Gabrovec 1966a, str. 248–249, 261, t. 1: 1–12, 14–16; Horvat 2015a, str. 181, t. 3: 8.

148 Pregledno o svetiščih na višinah: Šašel Kos 1999a, str. 25–31; Šašel Kos 2000, str. 36–38.

149 Horvat 2002, str. 124; Horvat 2006b, str. 29–30. Sveta mesta na prelazih: Šašel Kos 1999a, str. 20–22; Šašel Kos 2000, str. 30–31.

150 Horvat 2002, str. 124–125; Horvat 2006b, str. 29–30; Cevc 2006b.

151 Glej zgoraj, op. 101–102.

152 Glej zgoraj.

135 Gaspari 2014, pp. 124–126; Gaspari et al. 2015.

136 Ložar 1938; Božič 2005, pp. 294–295; Mráv 2005; Istenič 2013, p. 26.

137 Petru, Valič 1958–1959; Istenič 2013, p. 26.

138 Horvat 2009, pp. 373–374; Istenič 2013, pp. 26–27; Gaspari et al. 2015, pp. 160–161.

139 Šašel Kos 1999a; Šašel Kos 2000.

140 Šašel Kos 1997, p. 255; Šašel Kos 2008, pp. 696–698.

141 Šašel Kos 1999a, p. 24; Šašel Kos 2008, p. 691.

142 Lovenjak 2007; Lovenjak 2012.

143 Josipovič, Gaspari, Miškec 2012.

144 Šašel Kos 2000, pp. 31–33.

145 Knific 1997a; FMRSL 3, pp. 137–147, No. 82; FMRSL 4, pp. 162–167, No. 83; FMRSL 5, p. 123, No. 59.

146 Also named Jama below Žičica. Knific 1997b; Sagadin 2000, pp. 149–150; FMRSL 4, pp. 147–150, No. 69; FMRSL 5, pp. 88–115, No. 49.

(sl. 7).¹⁵³ Emona je bila postopno opuščena v drugi tretjini 5. st., najpoznejše takrat so bile opuščene tudi zadnje nižinske naselbine.¹⁵⁴

V drugi polovici 4. st. so nastale prve stalne višinske naselbine, skrite v hriboviti pokrajini, ki obroblja Savsko ravan.¹⁵⁵

Majhne utrdbe so v drugi polovici 4. st. varovale ključne prometne točke v Ljubljanski kotlini (sl. 7). Na Gradišču v Zalogu, na sotočju Save in Ljubljanice, je stala trdnjava v obliki nepravilnega štirikotnika. Velika je bila približno 135 x 60 metrov, zidovi pa so bili debeli 2,8 metra. V trdnjavi so bili najdeni novci iz druge polovice 4. st.¹⁵⁶ Na Gradišču nad Pivko pri Naklem je bil odkrit stolp, velik 10 x 10 metrov, ki ga drobne najdbe okvirno datirajo v poznoantično obdobje. Zaradi lege na nizkem griču tik nad potjo, ki vodi čez Gorenjsko, Ciglenečki dopušča možnost datacije že v poznorimsko obdobje.¹⁵⁷ Na Gradišču nad Sotesko je nad zoženim delom Savske doline in na vrhu zelo strmega hriba stala poligonalna utrdba, ki jo površinske keramične najdbe umeščajo v poznorimsko oziroma širše v poznoantično dobo.¹⁵⁸ Utrdba Puštal nad Trnjem pri Škofji Loki, ki je nadzorovala prehod proti zahodu po dolini Selške Sore, je bila aktivna že na prehodu iz 4. v 5. st.¹⁵⁹

Poselitvena slika se je popolnoma spremenila v drugi polovici 5. st. Težišče poselitve se je skoraj v celoti premaknilo na višinske naselbine, ki so bile na novo utrjene in pozidane. Številne se nizajo nad obrobjem Savske ravnin.¹⁶⁰ Primitivna poznoantična bivališča (polzemljanke) v Mengšu in Žirovnici¹⁶¹ predstavljajo verjetno le skromne nižinske zaselke in v njih ne moremo videti kontinuiranega nadaljevanja življenja rimskih naselbin.¹⁶²

V poznoantičnem času je bil Kranj (*Carnium*) najpomembnejše in največje središče na območju Ljubljanske kotline. Naravno dobro zavarovani skalnati pomol nad

Miniature ploughshares and coulter have been unearthed at Jereka in Bohinj and at Straža above Šmartno; their size suggests a probable votive character.¹⁴⁷ It seems that these two settlements, located on hilltops, were abandoned at the beginning of the Roman period but either retained or later gained the status of a sacred site.¹⁴⁸

The two gold brooches found at the remote mountain pass of Volovjek in the Kamniško-Savinjske Alpe were probably offered to an unknown divinity.¹⁴⁹ The silver brooch placed under a large stone at Pečice on Velika Planina, may also be interpreted as an individual votive offering.¹⁵⁰

The mosaics from Lesce, Šmartno v Tuhinju and Križevska vas represent the first traces of Christianity in the countryside of Emona, dating to the late 4th and the early 5th century.¹⁵¹

Changes in the Late Roman period

In the 4th century, the lowland appears to have been inhabited as densely as previously.¹⁵² There is very little reliable evidence as to the end of lowland settlement. The last phase can probably be seen in the buildings with Early Christian mosaics at Lesce and Šmartno v Tuhinju. The remains of an Early Christian mosaic from Križevska vas are probably contemporary, but the site is located in the hills above the River Sava (Fig. 7).¹⁵³ Emona was gradually abandoned during the second third of the 5th century, the period when the last of the lowland settlements were presumably abandoned.¹⁵⁴

The first permanently inhabited hilltop settlements appeared in the second half of the 4th century, hidden away in the hills surrounding the Savska ravan.¹⁵⁵

Also in the second half of the 4th century, small forts were built to protect the key communication points in the Ljubljana basin (Fig. 7). The fort at Gradišče in Zalog, located at the confluence of the Sava and the Ljubljanica, was subrectangular in plan, measured roughly 135 x 60 m and was enclosed within 2.8 m thick walls. The coin finds recovered from the fort date to the second half of the 4th century.¹⁵⁶ The tower at Gradišče above Pivka near Naklo measures 10 x 10 m in plan and has been dated, with the help of small finds, to Late Antiquity; because of its location on a low elevation just above the road leading across Gorenjska, however, Ciglenečki allows for its

153 Glej zgoraj.

154 Ciglenečki 1999, str. 291, 305; Ciglenečki 2008, str. 485–486; Ciglenečki 2012, str. 463–466.

155 Ciglenečki 2008, str. 487–489. Npr. Gora nad Polhovim Gradcem: Božič 2005; Slabe 2009; Grdavo hrib: Sagadin 2015b.

156 Mikl Curk 1986; FMRSI 3, str. 223–224, št. 89; Ciglenečki 2015, str. 408.

157 Valič 1968; Sagadin 2008, str. 168–169; Ciglenečki 1987, 81; Ciglenečki 2011, str. 265–267; Ciglenečki 2015, str. 410.

158 Ciglenečki 1987, str. 87; Ciglenečki 2011, str. 265–266; Ciglenečki 2015, str. 410; Sagadin 2000, str. 152.

159 FMRSI 3, 1995, str. 130–131, št. 71; FMRSI 4, 1998, str. 153–155, št. 76; FMRSI 5, 2004, str. 117–118, št. 53; Štukl 2004; Ciglenečki 2011, str. 268–269; Ciglenečki 2015, str. 419.

160 Ciglenečki 1987; Ciglenečki 1999, str. 292–294, 306; Ciglenečki 2008, str. 489–490; Ciglenečki 2012, str. 468–469; Sagadin 2008, str. 176–178, karta 8.

161 Sagadin 1989; Sagadin 1995, str. 218–224; Sagadin 2000, str. 151–152.

162 Ciglenečki 1999, str. 291, 305.

147 Gabrovec 1966a, pp. 248–249, 261, Pl. 1: 1–12, 14–16; Horvat 2015a, p. 181, Pl. 3: 8.

148 For an overview of the sanctuaries on elevations see: Šašel Kos 1999a, pp. 25–31; Šašel Kos 2000, pp. 36–38.

149 Horvat 2002, p. 124; Horvat 2006b, pp. 29–30. For the sacred sites on mountain passes see: Šašel Kos 1999a, pp. 20–22; Šašel Kos 2000, pp. 30–31.

150 Horvat 2002, pp. 124–125; Horvat 2006b, pp. 29–30; Cevc 2006b.

151 See above, note 101–102.

152 See above.

153 See above.

154 Ciglenečki 1999, pp. 291, 305; Ciglenečki 2008, pp. 485–486; Ciglenečki 2012, pp. 463–466.

155 Ciglenečki 2008, pp. 487–489. E.g.: Gora above Polhov Gradec: Božič 2005; Slabe 2009; Grdavo hrib: Sagadin 2015b.

156 Mikl Curk 1986; FMRSI 3, pp. 223–224, No. 89; Ciglenečki 2015, p. 408.

sotočjem Save in Kokre je bil ponovno poseljen v 4. st., pravi razcvet pa je doživel v drugi polovici 5. in v 6. st.¹⁶³

Arheološko sliko na zatonu antike posredno potrjuje Anonimni Ravenat v opisu dežele Karneole, kjer je na prvem mestu *Carnium*, sledi pa mu seznam 24 večinoma neidentificiranih naselij.¹⁶⁴

Zahvale

Karte je izdelala Mateja Belak (ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo). Slavko Ciglencečki, Zvedana Modrijan, Marjeta Šašel Kos (ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo), Janka Istenič (Narodni muzej Slovenije) in Andreja Maver so kritično prebrali besedilo in predlagali številne izboljšave. Slovensko besedilo je lektorirala Urška Kosec, prevod v angleščino je delo Andreja Mavera. Avtorja se vsem iskreno zahvaljujeva.

earlier beginnings [3rd–4th centuries].¹⁵⁷ Gradišče above Soteska is the site of a polygonal fort built on top of a steep hill that overlooks a very narrow section of the valley of the Sava; surface ceramic finds attribute it to the Late Roman period or to Late Antiquity.¹⁵⁸ Another fort is known at Puštal above Trnje near Škofja Loka, which controlled the passage westwards through the valley of the Selška Sora river and must have been active already at the end of the 4th and beginning of the 5th century.¹⁵⁹

In the second half of the 5th century, the settlement picture appears fully changed. Settlements were almost exclusively located on hilltops; they were equipped with new fortifications and buildings in the interior. A number of these hilltop settlements border the Savska ravan.¹⁶⁰ The primitive Late Antiquity dwellings (semi-sunken houses) unearthed at Mengeš and Žirovnica¹⁶¹ are probably the remains of small lowland hamlets and cannot be seen as the continuation of life of the earlier Roman settlements.¹⁶²

The most important and largest Late Antique centre in the Ljubljana basin was Kranj – Carnium. The naturally well protected rocky promontory overlooking the confluence of the Rivers Sava and Kokra was again inhabited in the 4th century and was particularly prosperous in the second half of the 5th and the 6th century.¹⁶³

The archaeological picture in the final days of the Roman Empire is indirectly confirmed by the writings of the Anonymous of Ravenna, who describes the land of Carneola and lists Carnium first, followed by 24 other, as yet mostly unidentified settlements.¹⁶⁴

Acknowledgements

The maps are the work of Mateja Belak (ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo). Slavko Ciglencečki, Zvedana Modrijan, Marjeta Šašel Kos (ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo), Janka Istenič (Narodni muzej Slovenije) and Andreja Maver have critically read the article and suggested numerous improvements. The text was translated into English by Andreja Maver who also contributed valuable comments. To all, the authors would like to express their sincere gratitude.

157 Valič 1968; Sagadin 2008, pp. 168–169; Ciglencečki 1987, 81; Ciglencečki 2011, pp. 265–267; Ciglencečki 2015, str. 410.

158 Ciglencečki 1987, p. 87; Ciglencečki 2011, pp. 265–266; Ciglencečki 2015, p. 410; Sagadin 2000, p. 152.

159 FMRSI 3, 1995, pp. 130–131, No. 71; FMRSI 4, 1998, pp. 153–155, No. 76; FMRSI 5, 2004, pp. 117–118, No. 53; Štukl 2004; Ciglencečki 2011, pp. 268–269; Ciglencečki 2015, p. 419.

160 Ciglencečki 1987; Ciglencečki 1999, pp. 292–294, 306; Ciglencečki 2008, pp. 489–490; Ciglencečki 2012, pp. 468–469; Sagadin 2008, pp. 176–178, Map 8.

161 Sagadin 1989; Sagadin 1995, pp. 218–224; Sagadin 2000, pp. 151–152.

162 Ciglencečki 1999, pp. 291, 305.

163 Vidrih Perko Sagadin 2004, pp. 217–221; Sagadin 2008; Ciglencečki 2012, pp. 467–469.

164 Šašel 1970–1971.

163 Vidrih Perko, Sagadin 2004, str. 217–221; Sagadin 2008; Ciglencečki 2012, str. 467–469.

164 Šašel 1970–1971.

Literatura

- AIJ: V. Hoffiler in B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien* 1, Zagreb 1938.
- ANSL: *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana 1975.
- BOLTA, Alojz 1958–1959, Trojane. V: *Varstvo spomenikov* 7, str. 343.
- BOLTA, Lojze, Jaroslav ŠAŠEL 1975, Trojane. V: ANSL, str. 267–268.
- BOŽIČ, Dragan 1987, Zapadna grupa [The western group]. V: A. Benac (ur.), *Praistorija jugoslavenskih zemalja V – Željezna doba*, Sarajevo, str. 855–897.
- BOŽIČ, Dragan 1995, O zakladu poznorimskih novcev v Slatni pod Dobroč in o zgodnjekršćanskih mozaikih v Lescah (A Note on a Hoard Find of Late Roman Coins at Slatna under Dobroč and on Early Christian Mosaics at Lesce). V: *Radovljiski zbornik* 1995, Radovljica, str. 38–57.
- BOŽIČ, Dragan 1999, Die Erforschung der Latènezeit in Slowenien seit Jahr 1964 / Raziskovanje latenske dobe na Slovenskem po letu 1964. V: *Arheološki vestnik* 50, str. 189–213.
- BOŽIČ, Dragan 2005, Die spätrömischen Hortfunde von der Gora oberhalb von Polhov Gradec. V: *Arheološki vestnik* 56, str. 293–368.
- CEVC, Tone 1997, *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah (Uralte Spuren des Menschen in den Kamniker Alpen)*. Ljubljana.
- CEVC, Tone (ur.) 2006a, *Človek v Alpah (Der Mensch in den Alpen)*. Ljubljana.
- CEVC, Tone 2006b, Verovanja v Alpah (Glaubensformen in den Alpen). V: Cevc 2006a, str. 125–137.
- CIGLENEČKI, Slavko 1987, *Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum*. Dela 1. razr. SAZU 31, Institut za arheologijo 15. Ljubljana.
- CIGLENEČKI, Slavko 1999, Results and Problems in the Archaeology of the Late Antiquity in Slovenia / Izsledki in problemi poznoantične arheologije v Sloveniji. V: *Arheološki vestnik* 50, str. 287–309.
- CIGLENEČKI, Slavko 2008, Castra und Höhensiedlungen vom 3. bis 6. Jahrhundert in Slowenien. V: H. Steuer, V. Bierbrauer (ur.), *Höhensiedlungen zwischen Antike und Mittelalter von den Ardennen bis zur Adria*, Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 58, str. 481–532.
- CIGLENEČKI, Slavko 2011, Utrdba Tonovcov grad – pomemben člen poznorimske obrambe Italije / The fort at Tonovcov grad – an important part of the Late Roman defence system of Italy. V: S. Ciglenciki, Z. Modrijan, T. Milavec, *Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu / Late Antique fortified settlement Tonovcov grad near Kobarid*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 23, str. 259–271.
- CIGLENEČKI, Slavko 2012, Spremenjena podoba poznoantičnih urbanih središč – prispevek k transformaciji poselitvene slike v jugovzhodnoalpskem prostoru. V: I. Lazar, B. Županek (ur.), *Emona med Akvilejo in Panonijo. Emona between Aquileia and Pannonia*, Koper, str. 459–478.
- CIGLENEČKI, Slavko 2015, Late Roman army, Claustra Alpium Iuliarum and the fortifications in the south-eastern Alps / Poznorimska vojska, Claustra Alpium Iuliarum in utrjena krajina v jugovzhodnih Alpah. V: J. Istenič, B. Laharnar, J. Horvat (ur.), *Evidence of the Roman Army in Slovenia / Sledovi rimske vojske na Slovenskem*, Katalogi in monografije 41, str. 385–430.
- DJURIČ, Bojan 2005, I primi mosaici paleocristiani di Emona (Venetia e Histria) e la loro officina. V: H. Morlier (ur.), *La mosaïque gréco-romaine* 9, Collection de l'École française de Rome 352, str. 663–676.
- DJURIČ, Bojan 2012, The Emona XIII.8 mosaic from the late Roman period. V: I. Lazar, B. Županek (ur.), *Emona med Akvilejo in Panonijo. Emona between Aquileia and Pannonia*, Koper, str. 89–95.
- ERIČ, Miran, Andrej GASPARI, Katarina ČUFAR, Franc SOLINA, Tomaž VERBIČ 2014, Zgodnjerimska ladja iz Ljubljance pri Sinji Gorici / Early Roman barge from the Ljubljana River at Sinja Gorica. V: *Arheološki vestnik* 65, str. 187–254.
- FMRSL 1: Peter Kos, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien* 1. Berlin 1988.
- FMRSL 3: Peter Kos, Andrej Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien* 3. Berlin 1995.
- FMRSL 4: Andrej Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien* 4. Berlin 1998.
- FMRSL 5: Andrej Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien* 5. Mainz 2004.
- GABROVEC, Stane 1954, Poročilo o slučajnih najdbah v Sloveniji (Bericht über einige Zufallsfunde in Slowenien). V: *Arheološki vestnik* 5, str. 132–153.
- GABROVEC, Stane 1966a, Latensko obdobje na Gorenjskem (Die Latènezeit in Oberkrain). V: *Arheološki vestnik* 17, str. 243–270.
- GABROVEC, Stane 1966b, Srednjelatensko obdobje v Sloveniji (Zur Mittellatènezeit in Slowenien). V: *Arheološki vestnik* 17, str. 169–242.
- GABROVEC, Stane 1975, Domžale. V: ANSL, str. 177.
- GASPARI, Andrej 1998a, »Pontonium« iz Lip na Ljubljanskem barju (A »Pontonium« from Lip on the Ljubljana moor). V: *Arheološki vestnik* 49, str. 187–224.
- GASPARI, Andrej 1998b, Das Frachtschiff aus Lipe im Moor von Laibach (Ljubljana). V: *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 45/2, str. 527–550.
- GASPARI, Andrej 2009, Tovarna ladja sredozemske šivane konstrukcije iz Lip. V: *Ljubljana 2009*, str. 107–109 (= A cargo ship of Mediterranean sewn construction from Lipe. V: *The Ljubljana 2009*, str. 116–119).
- GASPARI, Andrej 2010, »Apud horridas gentis ...«. *Začetki rimskega mesta Colonia Iulia Emona / Beginnings of the Roman Town of Colonia Iulia Emona*. Ljubljana.
- GASPARI, Andrej 2014, *Emona*. Ljubljana.
- GASPARI, Andrej, Iris BEKLJANOV ZIDANŠEK, Jure KRAJŠEK, Rene MASARYK, Alenka MIŠKEC, Matjaž NOVŠAK 2014, Novejša arheološka spoznanja o Emoni med zatonom prazgodovinske skupnosti in gradnjo rimskega mesta (druga polovica 1. stol. pr. n. št. in začetek 1. stol. n. št.) / New Archaeological Insights about Emona between the Decline of the Prehistoric Community and the Construction of the Roman Town (second half of the 1st century BC and early 1st century AD). V: *Emona, mesto v imperiju / Emona, A City of the Empire*, Ljubljana, str. 135–165.
- GASPARI, Andrej, Iris BEKLJANOV ZIDANŠEK, Rene MASARYK, Matjaž NOVŠAK 2015, Augustan military graves from the area of Kongresni trg in Ljubljana / Avgustejska vojaška grobova s Kongresnega trga v Ljubljani. V: J. Istenič, B. Laharnar, J. Horvat (ur.), *Evidence of the Roman Army in Slovenia / Sledovi rimske vojske na Slovenskem*, Katalogi in monografije 41, str. 125–169.
- GRAHEK, Lucija, Anja RAGOLIČ 2016, Marof – first excavation of the Roman cemetery at Ig, Slovenia. V: tej knjigi / in this book..
- GROS, Pierre 2001, *L'architecture romaine* 2. Paris.
- HÖCKER, Christoph 2003, Villa. V: *Der neue Pauly* 12/2, Stuttgart, str. 210–221.
- HORVAT, Jana 1990, *Nauportus (Vrhnik)*, Dela 1. razr. SAZU 33, Ljubljana.
- HORVAT, Jana 1999, Roman Provincial Archaeology in Slovenia Following the Year 1965: Settlement and Small Finds / Rimska provincialna arheologija v Sloveniji po letu 1965: poselitvena slika in drobna materialna kultura. V: *Arheološki vestnik* 50, str. 215–257.
- HORVAT, Jana 2002, Archäologische Zeugnisse im slowenischen Alpengebiet. V: T. Busset, L. Lorenzetti, J. Mathieu (ur.), *La culture matérielle – sources et problèmes. Die Sachkultur – Quellen und Probleme*, Histoire des Alpes, Storia delle Alpi, Geschichte der Alpen 7, Zürich, str. 117–133.
- HORVAT, Jana 2006a, *Dekle je po vodo šlo ... Rimski vodnjak iz Suhadol*. Kamnik.
- HORVAT, Jana 2006b, Arheološki sledovi v slovenskem visokogorju (Archäologische Zeugnisse im slowenischen Alpengebiet). V: Cevc 2006a, str. 21–40.
- HORVAT, Jana 2008, Early Roman horrea at Nauportus. V: *Mélanges de l'École française de Rome, Antiquité* 120/1, str. 111–121.
- HORVAT, Jana 2009, Selected Aspects of Romanisation in Western and Central Slovenia. V: G. Cuscito (ur.), *Aspetti e problemi della romanizzazione. Venetia, Histria e arco Alpino orientale*, Antichità Altoadriatiche 68, str. 355–381.
- HORVAT, Jana 2010a, First century BC Roman fortifications in the Eastern Alps. V: P. Herz, P. Schmid, O. Stoll (ur.), *Zwischen Region und Reich*, Region im Umbruch 3, Berlin, str. 135–159.
- HORVAT, Jana 2010b, The Archaeology of Velika planina. V: F. Mandl, H. Stadler (ur.), *Archäologie in den Alpen. Alltag und Kult*, Forschungsberichte der ANISA 3, Nearchos 19, str. 89–100.
- HORVAT, Jana 2013, Roman sites in the high altitude areas of Slovenia. V: S. Magnani (ur.), *Le aree montane come frontiere*, Studi di frontiera 1, Roma, str. 141–153.
- HORVAT, Jana 2015a, Early Roman military finds from prehistoric settlements in the Gorenjska region / Zgodnjerimske vojaške najdbe s prazgodovinskih naselbin na Gorenjskem. V: J. Istenič, B. Laharnar, J. Horvat (ur.), *Evidence of the Roman Army in Slovenia / Sledovi rimske vojske na Slovenskem*, Katalogi in monografije 41, str. 171–208.
- HORVAT, Jana 2015b, The consolidation of Roman authority in the hinterland of the northern Adriatic. V: *AdriAtlas et l'histoire de l'espace adriatique du VIe s. a.C. au VIIIe s. p.C.*, Scripta Antiqua 79, Bordeaux, str. 273–291.
- HORVAT, Jana, Pavla PETERLE UDOVIČ, Tjaša TOLAR, Borut TOŠKAN 2016, Območje pristanišča v Navportu. V: *Arheološki vestnik* 67, 177–258.
- HVALEC S. et al. 2009, *Utrip Tribune [The pulse of Tribuna]*. Ljubljana.
- ILEŠIČ, Svetozar 1950, *Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem (La physionomie parcellaire des champs en Slovénie)*. Ljubljana.
- ISTENIČ, Janka 2009a, The early Roman military route along the River Ljubljana (Slovenia). V: A. Morillo, N. Hanel, E. Martín (ur.), *Limes XX, XXth International Congress of Roman Frontier Studies*, Madrid, str. 855–865.
- ISTENIČ, Janka 2009b, Ljubljana – rimska trgovska in prometna pot. V: *Ljubljana 2009*, str. 74–80 (= The Ljubljana – a Roman trade and transport route. V: *The Ljubljana 2009*, str. 79–85).

- ISTENIČ, Janka 2009c, Emona – rimsko trgovsko središče ob Ljubljani. V: *Ljubljana 2009*, str. 95–99 (= Emona – a Roman trading centre on the Ljubljana. V: *The Ljubljana 2009*, str. 102–107).
- ISTENIČ, Janka 2011, Roman pottery in Slovenia: case studies of Poetovio, Emona and Aegean cooking ware. V: G. Lipovac Vrkljan, I. Radić Rossi, B. Šijeg (ur.), *Rimske keramičarske i staklarske radionice*, Crikvenica, str. 205–211.
- ISTENIČ, Janka 2013, Early Roman graves with weapons in Slovenia: an overview. V: *XVII Roman Military Equipment Conference Zagreb 2010*, Radovi, Zagreb, str. 23–35.
- ISTENIČ, Janka, Małgorzata DASZKIEWICZ, Gerwulf SCHNEIDER 2003, Local production of pottery and clay lamps at Emona (Italia, Regio XI). V: *Rei Cretariae Romanae Favorum Acta* 38, str. 83–91.
- ISTENIČ, Janka, Ljudmila PLESNIČAR-GEC 2001, A pottery kiln at Emona. V: *Rei Cretariae Romanae Favorum Acta* 37, str. 141–146.
- JERONČIČ, Januš, Matjaž NOVŠAK 2006, Šentpavel pri Domžalah. V: *Varstvo spomenikov* 39–41 – poročila, str. 204–205.
- JOSIPOVIČ, Draško, Andrej GASPARI, Atenka MIŠKEC 2012, Arheološko najdišče pri cerkvi sv. Janeza Krstnika v Bohinju [Archaeological site near the church of St John the Baptist at Bohinj]. V: A. Gaspari, M. Erič (ur.), *Potopljena preteklost*, Radovljica, str. 389–396.
- JOSIPOVIČ, Draško, Milan SAGADIN 2001, Šentpavel. V: *Varstvo spomenikov* 38 – poročila, str. 122–123.
- KNIFIC, Timotej 1997a, Godič. V: *Varstvo spomenikov* 36, str. 234–235.
- KNIFIC, Timotej 1997b, Moste. V: *Varstvo spomenikov* 36, str. 236–238.
- KOROŠEC, Josip 1964, Rimska pot ob Resnikovem prekopu [Der römische Weg am Resnik-Kanal]. V: *Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji* 1, str. 57–60.
- KOS, Peter 1991, *Ig, najdba antoninijanov tretjega stoletja. Ig, a hoard of third century antoniniani*. Situla 29, Ljubljana.
- KOS, Peter 2015, *Ad Pirum (Hrušica) in Claustra Alpium Iuliarum*. Vestnik 26.
- KRAJŠEK, Jure, Primož STERGAR 2008, Keramika z rimskega svetiščnega območja v Podkrajju pri Hrastniku [The pottery material from the Roman sanctuary area at Podkraj near Hrastnik]. V: *Arheološki vestnik* 59, str. 245–277.
- KRAMAR, Sabina, Judita LUX, Breda MIRTIČ 2008, Analiza izbranih vzorcev malte in drugih gradbenih materialov iz objekta 2 rimske vile pri Mošnjah / Analysis of Selected Samples of Mortars and Other Construction Materials from Object 2 of the Roman Villa near Mošnje. V: *Varstvo spomenikov* 44, str. 170–201.
- KUSETIČ, Jure, Peter KOS, Andreja BREZNIK, Marko STOKIN 2014, *Claustra Alpium Iuliarum*. Ljubljana.
- LAVRIČ, Maja 2015, 3D Reconstruction of a Balneum in a Roman Villa Rustica, Mošnje, Slovenia. V: *2015 Digital Heritage International Congress*, Vol. 2, Granada, str. 715–718.
- LENZ, Karl Heinz 2001, Ländliche Besiedlung. V: T. Fischer (ur.), *Die römischen Provinzen*, Stuttgart, str. 58–67.
- Ljubljana 2009* (= *The Ljubljana 2009*): *Ljubljana – kulturna dediščina reke*, Ljubljana (= *The Ljubljana – a River and its Past*, Ljubljana).
- LOVENJAK, Milan 1998, *Inscriptiones Latinae Sloveniae (ILSI) I. Nevidunum*. Situla 37, Ljubljana.
- LOVENJAK, Milan 2006, Rimski miljniki na Dolenjskem. V: *Rimske ceste in projekt avtocest*, Novo Mesto, str. 39–47.
- LOVENJAK, Milan 2007, Saverčna – a new water goddess from the Slovenian Alps. V: E. Migliario, A. Baroni (ur.), *Epigrafia delle Alpi, Bilanci e prospettive*, Trento, str. 351–363.
- LOVENJAK, Milan 2012, Saverčna – keltsko božanstvo izvira Save Dolinke? (Saverčna – Celtic divinity of the source of the River Sava Dolinka?). V: A. Gaspari, M. Erič (ur.), *Potopljena preteklost*, Radovljica, str. 385–388.
- LOZIČ, Edisa 2009, Roman stonemasonry workshops in the Ig area / Rimske klesarske delavnice na Ižanskem. V: *Arheološki vestnik* 60, str. 207–221.
- LOŽAR, Rajko 1938, Nove rimske najdbe iz Ljubljane [Neue römerzeitliche Funde aus dem Flussbette der Ljubljana (Laibach)]. V: *Glasnik muzejskega društva za Slovenjo* 16, str. 127–129.
- LOŽAR, Rajko 1938, Rimska najdba iz Polhovega Gradca (Römerzeitlicher Fund von Polhov Gradec). V: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenjo* 19, str. 85–108.
- LUX, Judita 2007, Doslovče. V: *Varstvo spomenikov* 43 – Poročila, str. 48–49.
- LUX, Judita 2008, Mošnje. V: *Varstvo spomenikov* 44 – poročila, str. 163–165.
- LUX, Judita, Milan SAGADIN 2012, Poskus časovne umestitve objekta 2 rimske vile rustike pri Mošnjah. V: I. Lazar, B. Županek (ur.), *Emona med Akvilejo in Panonijo. Emona between Aquileia and Pannonia*, Koper, str. 311–321.
- METERC, Janez 1992, Rodine. V: *Varstvo spomenikov* 34, str. 294.
- MIKL CURK, Iva 1986, Rimski kastel v Zalogu pri Ljubljani [Das römische Kastell in Zalog bei Ljubljana]. V: *Arheološki vestnik* 37, str. 227–236.
- MLEKUŽ, Dimitrij 2013, Skin Deep: LiDAR and Good Practice of Landscape Archaeology. V: C. Corsi, B. Slapšak, F. Vermeulen (ur.), *Good Practice in Archaeological Diagnostics*, London, str. 113–129.
- MRÁV, Zsolt 2005, Ein frühkaiserzeitliches Aristokratengrab aus dem Tauriskergebiet. V: *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2005, str. 309–361.
- MUŠIČ, Branko, Jana HORVAT 2007, Nauportus – an Early Roman trading post at Dolge njive in Vrhnika / Nauportus – zgodnje rimska trgovska postojanka na Dolgih njivah na Vrhniki. V: *Arheološki vestnik* 58, str. 219–283.
- MÜLLNER, Alfons 1894, Römische Ansiedlung und Ziegelei bei Brezovic. V: *Argo* 3, str. 160.
- NANUT, Tina, Nika VRŠNIK 2016, *Poročilo o izvedenih arheoloških raziskavah ob gradnji sekundarne kanalizacije v Dorfarjih*. Ljubljana; neobjavljeno poročilo.
- NOVŠAK, Matjaž 2012, *Šentpavel pri Domžalah*. Arheologija na avtocestah Slovenije 26, Ljubljana.
- PAVLIN, Primož, Janez DULAR 2007, Prazgodovinska višinska naselja v Posavskem hribovju (Prehistoric hilltop settlements in the Posavje). V: *Arheološki vestnik* 58, str. 65–120.
- PETRU, Peter 1958–1959, Okvirna časovna in tipološka klasifikacija gradiva iz južne nekropole v Bobovku pri Kranju (Eine zeitliche und typologische Rahmenklassifikation des Materials aus der südlichen Nekropole in Bobovk bei Kranj). V: *Arheološki vestnik* 9–10, str. 13–26.
- PETRU, Peter, Andrej VALIČ 1958–1959, Drugo začasno poročilo o izkopavanjih v Bobovku pri Kranju [Zweiter vorläufiger Bericht über die Grabungen in Bobovk bei Kranj]. V: *Arheološki vestnik* 9–10, str. 133–172.
- PICK, Karl, Walter SCHMID 1913, Die römische Savebrücke bei Emona. V: *Jahrbuch für Altertumskunde* 7, str. 190–192.
- PLESNIČAR-GEC, Ljudmila 1983, *Starokrščanski center v Emoni / Old christian center in Emona*. Katalogi in monografije 21, Ljubljana.
- PLESNIČAR-GEC, Ljudmila 1999, *Urbanizem Emona / The Urbanism of Emona*. Ljubljana.
- PLESTENJAK, Ana in dr. 2013, *Poročilo o arheoloških raziskavah na trasi plinovoda M2/I Trojana – Vodice, lokacija Blagovica – grobišče (EŠD 12770: Blagovica – arheološko najdišče pri Črni graben)*. Sevnica; neobjavljeno poročilo.
- PLETERSKI, Andrej, Dare VUGA 1987, Rimski grobovi pri sv. Mihaelu v Iški vasi [Die römischen Gräber bei der Kirche des Sv. Michael in Iška vas]. V: *Arheološki vestnik* 38, str. 137–160.
- PREMERSTEIN, Anton von, Simon RUTAR 1899, *Römische Strassen und Befestigungen in Krain*. Wien.
- RAMOŠ, Anton 1990, *Glinična od Emona do danes*. Geološki zbornik 9, Ljubljana.
- Raziskovanja 1979: *Arheološka zaščitna raziskovanja na Ljubljanskem barju v letu 1979*. Ljubljana 1980.
- REPANŠEK, Luka 2016, *Quiemonis* and the epicoric anthroponymy of Ig / *Quiemonis* v luči avtohtonih izjanskih osebnih imen. V: *Arheološki vestnik* 67, 321–357.
- RUTAR, Simon 1899, Rimska cesta »Aquilaia–Siscia«. V: *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 9, str. 27–35.
- SAGADIN, Milan 1984, Antična stavba pri Bistrici pri Trzinu [The Roman building at Bistrica near Trzin]. V: *Arheološki vestnik* 35, str. 169–184.
- SAGADIN, Milan 1989, Mengeš [pri Ljubljani] [An antique settlement in Mengeš]. V: *Lihnid* 7, str. 221–236.
- SAGADIN, Milan 1990, Novejšje antične najdbe na Gorenjskem [Neuere antike Funde in Gorenjsko [Oberkrain]]. V: *Arheološki vestnik* 41, str. 375–388.
- SAGADIN, Milan 1995a, Mengeš v antiki [Mengeš in the Roman Period]. V: *Arheološki vestnik* 46, str. 217–245.
- SAGADIN, Milan 1995b, Poselitvena slika rimskega podeželja na Gorenjskem. V: *Kranjski zbornik* 1995, Kranj, str. 13–22.
- SAGADIN, Milan 1999, Rimsko obdobje. V: *Poselitvena podoba Mengeša in okolice*, Mengeš, str. 16–17, 39–47.
- SAGADIN, Milan 2000, Arheološka podoba Dezele. V: *Preteklost v zavetju Stola*, Žirovnica, 145–156.
- SAGADIN, Milan 2002, Od kamnitega orodja do zgodnjega srednjega veka. V: *Občina Komenda. Življenje od kamene dobe do danes*, Komenda, str. 39–54.
- SAGADIN, Milan 2003, Zgodnjeantični Kranj [Ancient Kranj]. V: *Avguštinov zbornik*, Kranj, str. 71–81.
- SAGADIN, Milan 2004, Arheološka preteklost občine Lukovica. V: *Zbornik občine Lukovica 2004*, Ljubljana, Lukovica, str. 41–50.
- SAGADIN, Milan 2006a, Ozemlje občine Šenčur v arheoloških obdobjih. V: *Pod Jurijevim klobukom. Zbornik občine Šenčur 2006*, str. 19–30.
- SAGADIN, Milan 2006b, Rimska cesta na Trojanah. V: *Rimske ceste in projekt avtocest*, Novo mesto, str. 19–20.
- SAGADIN, Milan 2008, *Od Karnija do Kranja [From Carnium to Kranj]*. Disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- SAGADIN, Milan 2010, Zgodnjeantično obzidje Karnija. V: *Kranjski zbornik* 2010, Kranj, str. 16–25.
- SAGADIN, Milan 2015a, Evidence of the Roman Army in Early Roman Kranj / Sledovi rimske vojske v zgodnjeantičnem Kranju. V: J. Istenič, B. Laharnar, J. Horvat (ur.), *Evidence of the Roman Army in*

- Slovenia / *Sledovi rimske vojske na Slovenskem*, Katalogi in monografije 41, str. 209–220.
- SAGADIN, Milan 2015b, Zakladna najdba z Grdavoega hriba pri Radomljah / A hoard find from Grdavo hrib near Radomlje. V: *Arheološki vestnik* 66, str. 47–78.
- SARIA, Balduin 1936a, Ad Nonum. V: *RE* 17/1, str. 921, št. 4.
- SARIA, Balduin 1936b, Neviodunum. V: *RE* 17/1, str. 152–156.
- SCHMID, Walter 1913, Emona. V: *Jahrbuch für Altertumskunde* 7, str. 61–188.
- SLABE, Marijan 2009, Arheološke raziskave na Polhograjski gori (Archaeological investigations on mountain Gora above Polhov Gradec). V: *Gospod z roža*, Polhov Gradec – Ljubljana, str. 255–274.
- STRAŽAR, Stane 1974, *Svet pod Taborom. Kronika Ihan*. Ihan.
- SVOLJŠAK, Drago 2004, *Smokuč 2003–2004, rimskodobno in staroslovansko pokopališče. Poročilo o zaščitnih arheoloških izkopavanjih na trasi nove kanalizacije v Smokuču*. Neobjavljeno, Arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- SVOLJŠAK, Drago, Andrej ČUČNIK 2010, *Bled 2010 – Partizanska cesta, Poročilo o zaščitnih arheoloških izkopavanjih*. Neobjavljeno, Arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- SVOLJŠAK, Drago, Beatrice ŽBONA-TRKMAN 1986, Novi napisi v Posočju (Neue Inschriften im Sočagebiet). V: *Arheološki vestnik* 37, str. 385–398.
- ŠAŠEL, Jaroslav 1959, Prispevki za zgodovino rimskega lga (Contributions to the History of Roman lg). V: *Kronika* 7/2, str. 117–123.
- ŠAŠEL, Jaroslav 1960, Caesarnii. V: *Živa antika* 10, str. 201–221 (= J. Šašel, *Opera selecta*, Situla 30, 1992, str. 54–74).
- ŠAŠEL, Jaroslav 1968, Emona. V: *RE Suppl.* 11, str. 540–578 (= J. Šašel, *Opera selecta*, Situla 30, 1992, str. 559–579).
- ŠAŠEL, Jaroslav 1970–1971, Alpes Iuliana. V: *Arheološki vestnik* 21–22, str. 33–44 (= J. Šašel, *Opera selecta*, Situla 30, 1992, str. 728–739).
- ŠAŠEL, Jaroslav 1975a, Rimske ceste v Sloveniji. V: ANSI, str. 74–99.
- ŠAŠEL, Jaroslav 1975b, Brezovica. V: ANSI, str. 175–176.
- ŠAŠEL, Jaroslav, Peter PETRU (ur.) 1971, *Claustra Alpium Iuliarum 1, Fontes*. Katalogi in monografije 5, Ljubljana.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 1990, Nauportus: antični literarni in epigrafski viri / Nauportus: Literary and Epigraphical Sources. V: Horvat 1990, str. 17–33, 143–159.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 1994, Savus and Adsalluta / Savus in Adsalluta. V: *Arheološki vestnik* 45, str. 99–122.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 1997, *The Roman Inscriptions in the National Museum of Slovenia*. Situla 35, Ljubljana.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 1999a, *Pre-Roman divinities of the eastern Alps and Adriatic*. Situla 38, Ljubljana.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 1999b, Romanizirana staroselska vas na lgu. V: *Zakladi tisočletij*, Ljubljana, str. 235–237.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 2000, Sacred places and epichoric gods in the southeastern Alpine area – some aspects. V: C. Delplace, F. Tassaux (ur.), *Les cultes polythéistes dans l'Adriatique romaine*, Ausonius–Publications, Études 4, Bordeaux, str. 27–51.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 2002a, The boundary stone between Aquileia and Emona / Mejnik med Akvilejo in Emono. V: *Arheološki vestnik* 53, str. 373–382.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 2002b, Il confine nord-orientale dell'Italia romana. V: *Aquileia Nostra* 73, str. 245–260.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 2003, Emona was in Italy, not in Pannonia. V: M. Šašel Kos, P. Scherrer (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia / Die autonomen Städte in Noricum und Pannonien, Pannonia I*, Situla 41, Ljubljana, str. 11–19.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 2008, Divinities, priests, and dedicators at Emona. V: M. L. Caldelli, G. L. Gregori, S. Orlandi (ur.), *Epigrafia 2006*, Roma, str. 687–710.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 2009, lg – podezelsko naselje na južnem robu Barja. V: *Ljubljana* 2009, str. 100–103 (= lg – a rural settlement on the southern edge of the Ljubljansko barje. V: *The Ljubljana* 2009, str. 108–111).
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 2012, Colonia Iulia Emona – the genesis of the Roman city / *Colonia Iulia Emona – nastanek rimskega mesta*. V: *Arheološki vestnik* 63, str. 79–104.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta 2014, The Problem of the Border between Italy, Noricum, and Pannonia. V: *Tyche* 29, str. 153–164.
- ŠTUKL, Jože 2004, Poznoantični depo s Puštala nad Trnjem (A hoard dating to late Antiquity near Puštal above Trnje). V: *Arheološki vestnik* 55, str. 415–427.
- ŠUBIC, Zorka, Milan SAGADIN 1983, Poznorimska stavba v Žabnici (Ein spätrömisches Gebäude in Žabnica). V: *Loški razgledi* 30, str. 15–31.
- TURK, Peter 1999, Starejša železna doba – halštatsko obdobje. V: *Poselitvena podoba Mengša in okolice*, Mengeš, str. 31–37.
- VALIČ, Andrej 1968, Gradišče nad Pivko pri Naklem (Une enceinte au-dessus de Pivka près de Naklo). V: *Arheološki vestnik* 19, str. 485–508.
- VALIČ, Andrej, Sonja PETRU 1964–1965, Antični stavbni kompleks na Rodinah (Complexe de constructions antiques à Rodine). V: *Arheološki vestnik* 15–16, str. 321–337.
- VELUŠČEK, Anton 2006, Resnikov prekop – sondiranje, arheološke najdbe, kulturna opredelitev in časovna uvrstitev (Resnikov prekop – sample trenching, archaeological finds, cultural and chronological classification). V: *Resnikov prekop*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 10, Ljubljana, str. 19–85.
- VIČIČ, Boris 1994, Zgodnjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani. Gornji trg 30, Stari trg 17 in 32 (Die frühromische Siedlung unterhalb des Schloßbergs in Ljubljana. Gornji trg 30, Stari trg 17 und 32). V: *Arheološki vestnik* 45, str. 25–80.
- VIČIČ, Boris 2002, Zgodnjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani. Gornji trg 3 (Frühromische Siedlung unter dem Schloßberg in Ljubljana. Gornji trg 3). V: *Arheološki vestnik* 53, str. 193–221.
- VIČIČ, Boris 2003, Colonia Iulia Emona. V: M. Šašel Kos, P. Scherrer (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia / Die autonomen Städte in Noricum und Pannonien, Pannonia I*, Situla 41, Ljubljana, str. 21–45.
- VIDRIH PERKO, Verena, Milan SAGADIN 2004, Gorenjska v antiki (Gorenjska in the Antiquity). V: *Kamniški zbornik* 17, str. 207–224.
- VOJAKOVIČ, Petra 2014, Predrimski Emona v luči novih arheoloških odkritij / Pre-Roman Emona in the Light of New Archaeological Discoveries. V: *Emona, mesto v imperiju / Emona, A City of the Empire*, Ljubljana, str. 65–76.
- VUGA, Dare 1979a, Lesno Brdo. V: *Varstvo spomenikov* 22, str. 286.
- VUGA, Dare 1979b, Log pri Brezovici. V: *Varstvo spomenikov* 22, str. 290.
- VUGA, Dare 1979c, lg. V: *Varstvo spomenikov* 22, str. 265.
- VUGA, Dare 1981, Log pri Brezovici. V: *Varstvo spomenikov* 23, str. 241–243.
- WEBER, Ekkehard 2011–2012, Stadtterritorien im römischen Österreich – Möglichkeiten und Grenzen ihrer Bestimmung am Beispiel von Iuvavum. V: *Römisches Österreich* 34/35, str. 219–226.
- ZACCARIA, Claudio 2007, Tra Natisone e Isonzo. Aspetti amministrativi in età romana. V: M. Chiabà, P. Maggi, C. Magrini (ur.), *Le Valli del Natisone e dell'Isonzo tra Centroeuropa e Adriatico*, Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina 20, Roma, str. 129–144.
- ZUPANČIČ, Mirna 1979, Blagovica. V: *Varstvo spomenikov* 22, str. 278–281.
- ZUPANČIČ, Mirna 2003, *Lapidarij kamniškega muzeja*. Kamnik.
- ŽELEZNIKAR, Janja 1999, Mlajša železna doba – latensko obdobje. V: *Poselitvena podoba Mengša in okolice*, Mengeš, str. 37–39.
- ŽELEZNIKAR, Janja 2009, Ostanke arheološke preteklosti v občini Dobrova – Polhov Gradec. V: *Gospod z roža*, Polhov Gradec – Ljubljana, str. 275–298.
- ŽIŽEK, Tadeja, Špela TOMAŽINIČ 2007, *Poročilo o zaščitnih arheoloških izkopavanjih Šmartno pri Cerkljah [The report of the archaeological excavations in Šmartno near Cerklje]*. Neobjavljeno poročilo, arhiv ZVKD, OE Kranj.
- ŽUPANEK, Bernarda 2001, *Ljubljanski prostor v rimskem času [The Ljubljana territory in the Roman period]*. Magistrsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani; neobjavljeno.
- ŽUPANEK, Bernarda 2002a, Oblike moči: poselitev emonskega prostora. V: *Arheo* 22, str. 45–52.
- ŽUPANEK, Bernarda 2002b, Uporaba von Thünenovega modela pri razumevanju poselitev emonskega prostora (Applying von Thünen model for understanding the settlement pattern of Emona's territory). V: *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2001–2002*, Ljubljana, str. 231–239.
- ŽUPANEK, Bernarda 2003, Emona and its countryside: a changing relationship. V: *Histria Antiqua* 11, str. 209–219.
- Jana Horvat
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Inštitut za arheologijo
Novi trg 2
1000 Ljubljana
jana.horvat@zrc-sazu.si
- Milan Sagadin
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
OE Kranj
Tomšičeva ulica 7
4000 Kranj
Milan.sagadin@zvkd.si

